

Universiteit
Leiden
The Netherlands

**'De mens is een onderdeel van de natuur, net als de wind.':
Ecologische metanarratieven in Maarten 't Harts literaire werken: een
ecokritische analyse van de romans *Stenen voor een Ransuil* (1971);
Een Vlucht Regenwulpen (1978); en *De Nachtstemmer* (2019)**
Goossens - van Norden, Manon

Citation

Goossens - van Norden, M. (2024). *'De mens is een onderdeel van de natuur, net als de wind.': Ecologische metanarratieven in Maarten 't Harts literaire werken: een ecokritische analyse van de romans Stenen voor een Ransuil (1971); Een Vlucht Regenwulpen (1978); en De Nachtstemmer (2019).*

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master Thesis, 2023](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4108851>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

‘De mens is een onderdeel van de natuur, net als de wind.’¹

Ecologische metanarratieven in Maarten ‘t Harts literaire werken: een ecokritische analyse van de romans *Stenen voor een Ransuil* (1971); *Een Vlucht Regenwulpen* (1978); en *De Nachtstemmer* (2019)

Manon Goossens – van Norden

MA-scriptie

Begeleider Dr. P.R. Boudewijn

Tweede beoordelaar Prof. dr. A.B.G.M. van Kalmthout

MA Neerlandistiek/ Moderne Letterkunde

Universiteit Leiden

Tilburg, 15 juni 2024

¹Hart, M. ‘t. (1981). *Een vlucht regenwulpen*, p. 159

‘If mortals dwell in that they save the earth and if poetry is the original admission of dwelling, then poetry is the place where we save the earth’ (Bate, 2000, p. 283).

Inhoudsopgave

Titel	Pagina
Inhoudsopgave	3
Inleiding	4
Hoofdstuk 1: Theoretisch Kader	8
Hoofdstuk 2: <i>Stenen voor een Ransuil</i> (1971)	23
Hoofdstuk 3: <i>Een Vlucht Regenwulpen</i> (1978)	39
Hoofdstuk 4: <i>De Nachtstemmer</i> (2019)	51
Hoofdstuk 5: Bespreking en conclusie	62
Bibliografie	68

Inleiding

Hoewel Maarten 't Hart in 1962 niet toelaatbaar was voor de studie Neerlandistiek aan de Universiteit van Leiden, omdat hij geen gymnasium had gedaan (Ros, 1985, p. 112), behoort hij tot Nederlands meest geliefde schrijvers (*De aansprekers – lezen voor de lijst*, z.d.). Mijn eerste ervaring met zijn werk begon in 4 vwo. Toen ontdekte ik het plezier van literatuur voor volwassenen, waarbij mijn kennismaking met *Een Vlucht Regenwulpen* (1978) een gedenkwaardige ontmoeting met 't Harts literaire oeuvre was. Het thema van de levenslange pijn van onbeantwoorde liefde raakte mijn puberhart hard.

't Hart, geboren op 25 november 1944 in Maassluis, groeide op als het oudste kind in een streng gereformeerd gezin. Zijn vader begon als tuinder, maar werd later beheerder van een kerkhof en grafdelver in de gemeente Maassluis. Het geloof en de strenge opvoeding zouden een centrale rol spelen in Maartens latere werk. In 1962 ging hij voor zijn tweede keuze qua opleiding, namelijk biologie, omdat hij hiervoor aan de universiteit van Leiden wel toelaatbaar was met zijn hbs-diploma. Na het behalen van zijn doctorsgraad werkte hij als etholoog aan diezelfde universiteit, maar in 1980 besloot hij zich volledig te wijden aan het schrijverschap (Ros, 1985; De Moor, 1994; Etty, 2019).

Sindsdien heeft hij vele autobiografische romans en verhalen geschreven, waarin thema's als geloof, ontsnappen aan een streng (gereformeerd) milieu en het 'anders zijn' regelmatig terugkeren (Ros, 1983; De Moor, 1994). Zijn oeuvre vertoont een consistente thematiek, waarin vrouwen, dieren, muziek en literatuur als vaste elementen terugkeren (Bax et al., 1980). Hoewel Bax et al. specifiek dieren noemen, strekt de invloed van de natuur zich breder uit in 't Harts werken. Mijn keuze om het werk van de auteur vanuit een ekokritisch perspectief te benaderen, komt voort uit het terugkerende thema van de natuur en zijn achtergrond als bioloog (Diepstraten, 1981). Het citaat dat ik in de titel van mijn onderzoek gebruik 'De mens is een onderdeel van de natuur, net als de wind' (159) komt uit *Een vlucht Regenwulpen*. Het geeft treffend aan hoe 't Hart de relatie tussen mens en natuur benadert, namelijk vanuit een ekokritisch perspectief.

Ekocritiek is een literaire en culturele benadering die zich richt op de studie van de relatie tussen literatuur, cultuur en het milieu. Vergelijkbaar met critical race-, gender- en postkoloniale studies, is ekocritiek ook een ideologische benadering. Het

onderzoekt hoe teksten, waaronder romans, gedichten en essays, de interacties tussen mens en natuur weerspiegelen, vormgeven en beïnvloeden. Ecokritiek tracht inzicht te verschaffen in de manier waarop literatuur de ecologische crisis kan verkennen en bijdragen aan het begrip van milieukwesties. Het kijkt naar hoe auteurs ecologische thema's integreren en hoe ze natuur representeren. Bovendien kijkt het hoe deze representaties kunnen bijdragen aan het vormgeven van milieubewustzijn en actie. In essentie biedt ecokritiek een kritisch raamwerk om de rol van literatuur te begrijpen in het verbinden van menselijke ervaringen met de natuurlijke wereld.

Ecokritisch onderzoek naar het oeuvre van 't Hart volgt de suggestie op van Gaston Franssen en Marringje Paijmans (2022). Deze wetenschappers benadrukken het belang van het ecokritisch perspectief. Zij hebben zelf geen ecokritisch onderzoek naar zijn werk gedaan, maar noemen hem als een auteur die relevant is voor ecokritisch onderzoek binnen de Nederlandse literatuur. Zij zijn echter ook van mening, dat hoewel de werken ecokritisch te lezen zijn, ze niet per se voorbeelden zijn van ecokritisch schrijven (Franssen & Paijmans, 2022, p. 257). De literaire werken van 't Hart heb ik zorgvuldig bestudeerd met aandacht voor ecologische thema's en de relatie tussen mens en natuur, ondersteund door theoretici zoals David Abrams (1996), Michael Cohen (2004), Timothy Clark (2011), Rayson Alex (2014), en Jeffrey Bibro (2015). Mijn aanpak hoopt nieuwe perspectieven te bieden op de rol van literatuur in het vormgeven van ons begrip van de menselijke betrokkenheid bij de natuur.

Om mijn onderzoek te plaatsen in het bredere academische veld, heb ik onderzocht wat er over de auteur is geschreven. Tijdens mijn zoektocht ontdekte ik dat de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL) tweeënzestig resultaten oplevert over Maarten 't Hart in de secundaire literatuur, met voornamelijk thema's zoals religie, muziek en homoseksualiteit (DBNL, z.d.). In de Biografie van de Nederlandse Taal- en Literatuurwetenschap (BNTL) vond ik meer dan negentienhonderd resultaten over de schrijver in bibliotheken wereldwijd, maar de combinatie van zijn werk met ecokritiek levert geen enkel resultaat op (BNTL, 2022). PiCarta/WorldCat toont meer dan tweeduizend resultaten bij de naam van de auteur, maar er zijn geen vermeldingen van ecokritische onderzoeken naar zijn werk. *Het Letterenhuis* in Antwerpen geeft zevenendertig resultaten, maar wederom geen ecokritische vermeldingen (Brocade Desktop: Letterenhuis, z.d.). De historische tekstcollecties van Delpher geven een veelheid aan resultaten bij de auteur (bijna

zestigduizend), maar leveren geen resultaat op voor de combinatie met ecokritiek (*Delpher* » *Kranten, Boeken & Tijdschriften*, z.d.). Dit gebrek aan ecokritische vermeldingen suggereert een onontgonnen terrein binnen het academische discours met betrekking tot ‘t Harts oeuvre, terwijl een dergelijke benadering gezien het belang van de natuur in zijn werk wel een logische keuze is.

Mijn onderzoek richt zich op de ecologische metanarratieven in het werk van ‘t Hart. Ecologische metanarratieven fungeren als overkoepelende verhalen die de relatie tussen mens en natuur belichamen. Ze dragen diepgewortelde overtuigingen, ideologieën en waarden met zich mee. Bovendien hebben ze de capaciteit om zowel de perceptie van de natuur als het gedrag van individuen en samenlevingen te beïnvloeden. Door deze metanarratieven te analyseren, tracht ik inzicht te krijgen in hoe de auteur onze opvattingen over mens-natuurrelaties uitdaagt en heroverweegt. Dit draagt bij aan meer begrip van de ecokritische dimensie in literatuur en de bredere culturele en maatschappelijke opvattingen over het milieu. Het ecokritisch perspectief biedt een waardevol kader om diepgewortelde overtuigingen en waarden met betrekking tot menselijke betrokkenheid bij de natuur te ontrafelen.

De centrale onderzoeksvraag, die uit mijn theoretische basis voortvloeit, is als volgt: Hoe bieden ecologische metanarratieven in het werk van Maarten ‘t Hart inzicht in de relatie tussen mens en natuur? Om deze hoofdvraag te verduidelijken en te verdiepen, heb ik de volgende deelvragen geformuleerd:

1. In welke mate en op welke wijze weven ecologische metanarratieven zich door de romans *Stenen voor een Ransuil* (1971); *Een Vlucht Regenwulpen* (1978); en *De Nachtstemmer* (2019)?
2. Hoe evolueert de behandeling van ecologische thema’s en de relatie tussen mens en natuur over de tijdspanne van *Stenen voor een Ransuil* (1971) en *De Nachtstemmer* (2019)?

De keuze voor deze drie literaire werken is gebaseerd op de volgende overwegingen. *Stenen voor een Ransuil* (1971), de debuutroman, verschijnt onder het gedeeltelijk pseudoniem Martin Hart. Hier is nog geen sprake van druk of verwachtingen vanuit het lezerspubliek. *Een Vlucht Regenwulpen* (1978) is zijn doorbraak bij het grote lezerspubliek. Ten slotte, *De Nachtstemmer* (2019), is zijn recentste roman en geeft dus

inzicht in de laatste ontwikkelingen. Gezamenlijk bieden de romans een diachroon overzicht.

Mijn onderzoek analyseert de ecologische metanarratieven in het werk van ‘t Hart en bekijkt hoe deze zich in de loop van zijn carrière ontwikkelen. Door een tekstgerichte analyse te combineren met een ecokritische benadering tracht ik inzicht te krijgen in de manier waarop de auteur mens-natuur relaties in zijn werk behandelt. Het gebruik van het triadisch functioneel model (Zapf, 2016), dat ik in het theoretisch kader uitgebreid zal behandelen, helpt bij het onderzoek van patronen en symbolen, terwijl ik ook de culturele, sociale en maatschappelijk contexten meeneem. Metanarratieven, als overkoepelende verhalen die inherent verankerde overtuigingen en waarden representeren, zijn van cruciaal belang in het begrijpen van menselijke percepties van en interacties met de natuur. De analyse van ‘t Harts werken onthult niet alleen zijn persoonlijke visie op de mens-natuur relatie, maar werpt ook licht op de bredere culturele en maatschappelijke opvattingen over de natuur.

Als laatste breng ik graag naar voren een uitspraak van Julian Wolfreys (2000): ‘there is no such thing as an innocent reading’ (Wolfreys, 2000: 140). Het is nu eenmaal inherent aan het leesproces dat je keuzes maakt; welke aspecten negeer je en welke aspecten benadruk je. Recht doen aan alle aspecten van een tekst, is in mijn visie onmogelijk, wel streef ik ernaar zoveel mogelijk naar voren te halen welke dynamiek van transgressie en betekenissen de relatie tussen mens en natuur benadrukken.

De opzet van mijn onderzoek is als volgt: Na deze inleiding volgt het theoretisch kader, waarin ik dieper inga op ecokritische perspectieven en het triadisch functioneel model van literatuur als culturele ecologie, (Zapf, 2016), waarlangs ik mijn analyse structureer. In de hoofdstukken 2 tot en met 4 bespreek ik de romans in chronologische volgorde. Waarna ik afsluit met mijn overwegingen en conclusies.

Hoofdstuk 1: Theoretisch kader

Binnen ecokritiek, een tak van literaire en culturele kritiek die zich richt op de relatie tussen mens en natuur, bestaan diverse stromingen die verschillende aspecten van milieu gerelateerde vraagstukken onderzoeken. Zo gebruikt ecologische literatuurkritiek de analyse van literaire teksten, zoals romans, gedichten en essays, om inzicht te krijgen in hoe deze werken ideeën over de natuur en het milieu presenteren en vormgeven. Ecopsychologie verkent hoe de psychologische aspecten van mensen zich verhouden tot de natuur, waaronder hoe natuurlijke omgevingen de geestelijke gezondheid en het welzijn beïnvloeden, en hoe menselijke attitudes en emoties het milieu beïnvloeden. Ecofeminisme combineert milieukritiek met feministische theorieën om de onderlinge verbondenheid van onderdrukking van vrouwen, verdrukking van de natuur en sociale rechtvaardigheid te benadrukken. Het onderzoekt hoe patriarchale structuren en denkwijzen bijdragen aan zowel genderongelijkheid als milieuschade.

De onderdrukking van de natuur en milieuschade zijn ook aandachtspunten voor animal studies. Dit is een interdisciplinair veld dat zich richt op de studie van de relatie tussen mens en dier, evenals op de structurele vormen van exploitatie en onderdrukking van dieren in menselijke samenlevingen. Het omvat een breed scala aan disciplines, waaronder filosofie, sociologie, antropologie, culturele studies, recht, ethiek en literatuurwetenschap. Animal studies streeft naar het bevorderen van een kritisch begrip van de relatie tussen mens en dier, en naar het stimuleren van sociale veranderingen ten gunste van dierenrechten en dierenwelzijn. Door middel van theoretische analyse, empirisch onderzoek en activisme wil animal studies bijdragen aan een groter bewustzijn van de problemen waarmee de mens dieren confronteert. Dit om zo een samenleving te bevorderen die de belangen en rechten van alle levende wezens respecteert.

Hoewel animal studies en ecokritiek verschillende focusgebieden hebben, overlappen ze vaak in hun doelstellingen en benaderingen. Beide velden trachten de relatie tussen mens en dier te begrijpen en te problematiseren, zij het vanuit verschillende invalshoeken. Terwijl animal studies zich specifiek richt op de rol en behandeling van dieren in de menselijke samenleving, biedt ecokritiek een bredere perspectief door de relatie tussen mens en natuur in zijn geheel te onderzoeken. In de praktijk kunnen animal studies en ecokritiek elkaar aanvullen en versterken.

Bijvoorbeeld, door de relatie tussen mens en dier te onderzoeken, kan animal studies bijdragen aan een dieper begrip van de manier waarop menselijke activiteiten het milieu beïnvloeden en vice versa. Terwijl ecokritiek kan helpen om de bredere context van menselijke interacties met de natuur te belichten, wat de studie van dieren in de samenleving verrijkt. Het terugkerende thema van dieren in het werk van ‘t Hart is ook relevant voor mijn onderzoek, echter de natuur is de focus van mijn analyse. Om deze reden kies ik ervoor om mijn analyse vanuit een ecokritische benadering toe te passen, waarbij ik sommige inzichten vanuit animal studies integreer.

In dit hoofdstuk zal ik verder ingaan op hoe ik de ecokritische theorie toepas op het werk van ‘t Hart en welke inzichten dit kan bieden. Eerst kenschets ik kort de nieuwste inzichten op het gebied van animal studies en de relatie met ecokritiek. Vervolgens definieer ik de ecokritische theorie en beschrijf ik de verschillende stromingen binnen ecokritiek, inclusief hun belangrijkste theoretische achtergronden. Ten slotte maak ik duidelijk hoe ik deze theoretische achtergronden in mijn analyse toepas.

1.1. Animal Studies

Een wetenschapper die pleit voor meer nadruk op animal studies is Lucie Sedláčková (Sedláčková, 2015, p. 108-112). Zij onderzoekt de rol van ecologie in hedendaagse Nederlandstalige literatuur, met een focus op milieufilosofie, ecokritiek en dierenstudies. Haar werk bouwt voort op eerdere studies over globalisering in Nederlandse en Vlaamse fictie en benadrukt het gebrek aan aandacht voor ecologische thema's in deze werken. Sedláčková wijst op de uitdagingen waarmee literatuurbeschouwing worstelt en betoogt dat de representaties van dieren in de literatuur vaak nauw zijn verbonden met hedendaagse ecologische vraagstukken. Door de lacune in de literatuur te belichten en te pleiten voor meer aandacht voor ecologie en animal studies, draagt Sedláčková's onderzoek bij aan een verbreding van het perspectief binnen de Nederlandstalige literatuurstudie. Ook in de werken van ‘t Hart speelt de representatie van dieren een rol.

Rick Honings en Esther Op De Beek onderzoeken hoe Nederlandse reisliteratuur de complexe relatie tussen mens en dier belicht. Een interdisciplinaire aanpak voor de analyse van dieren in reisverhalen is volgens hen noodzakelijk, zoals zij benadrukken

in de introductie van *Animals in Dutch Travel Writing, 1800-Present* (2023). Hierbij komen dierstudies, ecokritiek, postkoloniale studies en antropomorfisme samen. Antropomorfisme verwijst naar de neiging om menselijke eigenschappen, gedragingen of emoties toe te schrijven aan niet-menselijke wezens of objecten. Door diverse perspectieven te integreren, willen de onderzoekers inzicht bieden in de ingewikkelde dynamiek tussen mens en dier in reisverhalen, beïnvloed door historische en culturele contexten.

Daarnaast reflecteren de onderzoekers kritisch op zowel reizen als literatuur, waarbij zij niet alleen de reisverhalen zelf analyseren, maar ook de historische en culturele context waarin ze zijn ontstaan. Zij onderzoeken hierbij koloniale discoursen en legitimatiestrategieën in de beschrijving van dieren, evenals de manier waarop reisverhalen dieren als metaforen voor menselijke eigenschappen weergeven. Een ander onderscheidend aspect van hun benadering is de focus op onderbelichte aspecten van reisliteratuur, zoals alledaagse interacties met dieren en de rol van minder opvallende diersoorten. Dit draagt bij aan een meer inclusief begrip van mens-dierinteracties in reisverhalen.

Bovendien benadrukken Honings en Op De Beek de rol van dieren in Nederlandse reisverhalen, een onderwerp dat tot nu toe minder aandacht heeft gekregen in literaire studies. Dit draagt aan een dieper begrip van de Nederlandse literaire traditie en haar relatie tot bredere maatschappelijk en culturele ontwikkelingen. Zij bevragen kritisch de methodologie van reisliteratuur door traditionele aannames te betwisten en impliciete machtsstructuren bloot te leggen. Verder onderzoeken ze de relatie tussen dieren, kolonialisme en representatie door een postkoloniale benadering te hanteren. Waarbij ze kritische vragen stellen naar de wijze waarop reisverhalen dieren afbeelden, en dan met name de verhalen die zijn geschreven tijdens het koloniale tijdperk door bevoorrechte witte mannen. Deze aspecten maken de introductie wetenschappelijk relevant doordat het bijdraagt aan bredere academische discussies over mens-dierrelaties, kolonialisme, literatuurkritiek en ecologie (Honings & De Beek, 2023, p. 9-17). In mijn analyse van de werken van 't Hart kijk ik ook naar traditionele aannames en impliciete machtsstructuren.

1.2. Ecokritiek

Oorspronkelijk bekend als literaire ecologie is ecokritiek geëvolueerd tot een veelgebruikte literaire en culturele theorie sinds de vroege jaren 1990, met de oprichting van de Association for the Study of Literature and Environment (ASLE) in 1992 en de lancering van het tijdschrift *ISLE: Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* in 1993. Ecokritiek omvat een breed scala aan vakgebieden, met een nadruk op literatuur en cultuur, maar strekt zich ook uit tot andere disciplines zoals ethiek, politiek, filosofie en esthetiek. Over het algemeen omarmt ecokritiek een aardgerichte benadering, waarbij de focus ligt op de natuur in plaats van de mens (Derek Gladwin, z.d.).

Deze aardgerichte benadering staat in contrast met een meer op de mens gerichte benadering, vaak aangeduid als ecocentrisme versus antropocentrisme. Antropocentrisme is de filosofische overtuiging waarbij de mens centraal staat in het universum. Hierdoor richt ethisch en moreel handelen zich altijd op het welzijn en de belangen van mensen, boven alle andere overwegingen. Dit houdt onder andere in dat de mens andere levende wezens ziet als dienstbaar aan de behoeften, voordelen en het welzijn van de mens. In zijn artikel 'De natuur is een tempel' presenteert Eric Metz (2015) ecokritiek als een literair paradigma dat deze tegenstelling verkent en analyseert. Metz benadrukt hoe literatuur kan dienen als een belangrijk instrument voor het onderzoeken van ecologische kwesties en het bevorderen van ecologisch bewustzijn (Metz, 2015, p.39).

De ontwikkeling van ecokritiek is te onderscheiden in verschillende golven. De eerste golf neigde tot een gedehistoriseerde benadering van de natuur, waarbij de focus lag op esthetiek, romantische idealen van de natuur, en het behoud van wilde gebieden. De tweede golf kom ik in de volgende alinea op terug. De derde golf pleit voor een wereldwijd begrip van ecokritische praktijk en behandelt kwesties zoals de opwarming van de aarde, naast andere ideologiekritische aspecten zoals ras, gender en imperialisme/kolonialisme. Deze golf erkent de onderlinge afhankelijkheid van lokale en mondiale ecologische systemen en pleit voor een holistische benadering van ecologische problemen (Gladwin, z.d.).

Mijn onderzoek sluit aan bij de tweede golf. De tweede golf heeft wel een nadrukkelijk historische dimensie. Deze dimensie van ecokritiek toont een evolutie van

benaderingen en thema's, waarbij de discipline steeds meer verbonden raakt met bredere maatschappelijke en politieke vraagstukken. Bovendien bracht deze golf nieuwe benaderingen naar voren, zoals het deconstrueren van door mensen gedomineerd onderzoek in ecostudies, waarbij inzicht ontstond hoe menselijke opvattingen en praktijken de manier waarop we de natuur begrijpen en beheren, beïnvloeden. Daarnaast richtte de tweede golf zich op het verkennen van kwesties zoals imperialisme, gender en ras in ecologische contexten, waarmee het de complexe onderlinge relaties tussen sociale en ecologische rechtvaardigheid blootlegt. Met deze scriptie wil ik ook onderzoeken hoe 't Hart door de tijd heen schrijft over de relaties tussen mens en natuur.

1.3. Invloedrijke theoretici en hun ideeën als basis voor ecokritiek

Eco-critici passen ecologische principes toe op literatuur om de interacties tussen mens en natuur te onderzoeken, inclusief de impact van menselijke activiteiten op het milieu. Invloedrijke theoretici zoals Joseph Meeker, William Rueckert, Glen Love, Cheryl Glotfelty, en Jonathan Bate hebben elk op hun eigen manier bijgedragen aan de ontwikkeling van ecokritiek als academisch veld. Deze wetenschappers hebben de basis gelegd voor het begrip van ecokritiek en hebben bijgedragen aan de erkenning ervan als een waardevolle benadering voor het begrijpen van mens-natuur relaties in de literatuur. Momenteel zijn er talloze boeken en duizenden artikelen geschreven over ecokritiek.

Joseph Meeker (1974) legt met zijn werk *The Comedy of Survival* de basis voor de studie ecokritiek. Door concepten als komedie en tragedie te verbinden met ecologische ideeën levert hij een belangrijke bijdrage aan de integratie van literatuur en milieustudies. Hoewel wetenschappers Meeker vaak associëren met ecokritiek, valt – volgens mij – zijn werk binnen de specifiekere tak van ecokritiek, namelijk animal studies. Meeker richt zich namelijk op de studie van literaire teksten in relatie tot dieren en de menselijke perceptie van dieren in literatuur en cultuur. Zijn invloed op de ontwikkeling van de literaire dierstudies binnen de ecokritiek was aanzienlijk. Ook draagt hij nieuwe manieren aan om milieuproblemen en mogelijke oplossingen te benaderen. Meeker (1974) betoogt dat humor een cruciale rol speelt in de menselijke relatie tot de natuurlijke wereld, waarbij hij traditionele dualistische denkwijzen uitdaagt en de natuur presenteert als een bron van inspiratie, speelsheid en creativiteit. In 't Hart oeuvre spelen deze aspecten ook een belangrijke rol.

In de context van Meekers onderzoek verwijzen dualistische denkwijzen naar het idee van een fundamentele scheiding tussen mens en natuur, waarbij de natuur vaak is voorgesteld als iets externs en tegengesteld aan de mens. Dit dualisme manifesteert zich in concepten zoals de mens als heerser over de natuur, waarbij de menselijke sfeer is losgekoppeld van de natuurlijke wereld. Meekers werk daagt deze traditionele dualistische denkwijzen uit door de natuur te presenteren als een integraal onderdeel van het menselijk bestaan, waarbij humor een verbindend element is. Hij suggereert dat humor een manier is om de kunstmatige scheiding tussen mens en natuur te overstijgen en een meer harmonieuze relatie tussen beide tot stand te brengen. Meekers onderzoek draagt bij aan mijn onderzoek door het conceptualiseren van een breder begrip van de natuur in relatie tot de mens.

De term ecokritiek is geïntroduceerd door William Rueckert in 1978. Zijn werk definieert ecokritiek als de integratie van menselijke en natuurlijke systemen op persoonlijk, geografisch en ecologisch niveau. Hij benadrukt het belang van literaire teksten als middel om ecologische bewustwording te bevorderen en een dieper begrip van de relatie tussen mens en natuur te bieden. Door literatuur te beschouwen als een bron van milieukritiek en – bewustwording, heeft Rueckert bijgedragen aan het integreren van ecologie en duurzaamheid in de studie van teksten en andere culturele uitingen. Hoewel het wetenschappelijk veld Rueckert erkent als een belangrijke figuur binnen de ecokritiek, associeert zijn werk zich niet specifiek met een bepaalde stroming. Hij heeft bijgedragen aan het ontstaan en de ontwikkeling van de ecokritiek als een interdisciplinair veld dat verschillende theoretische benaderingen en methoden omvat. Rueckerts werk richt zich op de vele manieren waarop literatuur en cultuur betrokken zijn bij ecologische kwesties. In mijn onderzoek naar de werken van ‘t Hart kijk ik naar de manier waarop de auteur de natuur hierin presenteert.

Voortbouwend op de ideeën van Meeker (1974) en Rueckert (1979) benadrukt Glen Love (1996) het belang van literatuur in het aanpakken van de milieucrisis. Loves werk heeft een grote invloed gehad op de ontwikkeling van ecokritische theorieën en benaderingen. Love gaat verder dan alleen ecologische interpretaties van teksten; hij onderzoekt ook hoe literaire werken bijdragen aan het vormgeven van culturele opvattingen over de natuur en het milieu, en hoe ze kunnen bijdragen aan milieubewustzijn en -actie. Een centraal aspect van Loves werk is zijn aandacht voor de morele en ethische dimensies van de menselijke relatie met de natuur, en hoe deze

dimensies weerspiegelen in literaire en culturele representaties. Hij moedigt aan tot kritische reflectie op de menselijke impact op het milieu en pleit voor een hernieuwde waardering voor de natuurlijke wereld. Loves werk heeft het begrip van ecologie binnen de literatuurwetenschap verbreed en heeft geleid tot een meer geïntegreerde en interdisciplinaire benadering van milieukwesties binnen de geesteswetenschappen. Zijn bijdragen hebben niet alleen de studie van literatuur verrijkt, maar hebben ook bijgedragen aan het bredere debat over de rol van kunst en cultuur in het bevorderen van milieubewustzijn. In 't Harts werken kijk ik ook naar de menselijke impact op de natuur.

In de Verenigde Staten is Cheryll Glotfelty (1996) de algemeen geaccepteerde grondlegger van de ecokritiek. Zij introduceerde de studie als de relatie tussen literatuur en de fysieke omgeving (Barry, 2002, p. 248). Haar werk, samen met Harold Fromm (1996), in *The Ecocriticism Reader* was de eerste bloemlezing die een uitgebreid overzicht van ecokritiek bood. Ondanks de aanzienlijke groei van ecokritiek sinds de late jaren 1980 in de Verenigde Staten en de vroege jaren 1990 in het Verenigd Koninkrijk, beschrijft Peter Barry deze richting als eerste als een literatuurtheorie (Barry, 2002, p. 248). Glotfelty legt de nadruk op het belang van literatuur bij het begrijpen, waarderen en beschermen van het milieu. Als prominente figuur binnen de ecokritiek heeft ze bijgedragen aan de erkenning en ontwikkeling ervan als een academische discipline. Haar werk omvatte de redactie van *The Ecocriticism Reader*. Ook heeft zij bij het bevorderen van duurzaamheid belangrijke thema's en concepten binnen de ecokritiek gedefinieerd, zoals de relatie tussen literatuur en de natuur, milieubewustzijn en de rol van kunst en cultuur. Glotfelty's inspanningen hebben bijgedragen aan het vergroten van het bewustzijn van milieukwesties binnen de academische wereld en daarbuiten, en hebben geleid tot verdere discussie en onderzoek binnen de ecokritiek. Doordat Glotfelty een pionier is binnen het veld van de ecokritiek, bouwt alle vervolgonderzoek – dus ook mijn scriptie – voort op haar werk.

In *The Environmental Imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*, onderzoekt Lawrence Buell (1996) de relatie tussen literatuur, natuur en de vorming van de Amerikaanse cultuur. Zijn onderzoek is invloedrijk en biedt een diepgaande verkenning van milieuperceptie en westerse denkgeschiedenis. Buell schets in zijn werk de ontwikkeling van Amerikaanse ecokritiek aan de hand van Henry David Thoreau als centrale figuur. Buell benadrukt de noodzaak om de westerse

metafysica en ethiek te heroverwegen om milieuproblemen aan te pakken, waarbij hij literatuur en kunst als cruciaal beschouwd. De wetenschapper laat zien hoe literatuur kan dienen als een krachtig middel om milieukwesties aan te pakken en ecologisch bewustzijn te bevorderen.

Buells werk heeft ecokritiek als een erkende academische discipline gevestigd, door het ontwikkelen van methodologieën en benaderingen die de interactie tussen literatuur, cultuur en milieu verdiepen. Zijn benadering, gekenmerkt door aandacht voor de literaire verbeelding en een inclusieve en interdisciplinaire aanpak, heeft het ecokritisch discours verbreed en verdiept. Ondanks dat Buells werk belangrijk is voor de rol van literatuur bij het vormgeven van milieubewustzijn zal ik er geen gebruik van maken. Zijn benadering is namelijk voornamelijk gericht op de Amerikaanse literaire traditie, terwijl 't Harts literaire werken vaak betrekking hebben op zijn geboortestreek, Zuid-Holland, en gedetailleerde beschrijvingen bevatten van het platteland en de natuur aldaar.

De relatie tussen taal, waarneming en het milieu is het onderzoeksobject van David Abram (1996). Hij benadrukt dat menselijke taal is losgekoppeld van zintuigelijke betrokkenheid bij de natuur. Bovendien pleit hij voor het herstellen van deze verbondenheid. Hij wijst erop dat de ingewikkeldheid van menselijke taal direct verband houdt met de complexiteit van de aardse ecologie (Abram, 1996, p. 58). Zijn werk opent de weg naar een meer filosofische en fenomenologische benadering² binnen de ecokritiek. Abram legt nadruk op de directe ervaring van de natuur en de rol van bewustzijn en verbeelding in de relatie van de mens met het milieu, zonder te vervallen in abstracte theoretische interpretaties (Abram, 1996, p. 58). Hij onderzoekt de manier waarop onze zintuigelijke beleving van de natuur onze culturele opvattingen over het milieu beïnvloedt. Daarbij benadrukt hij de rol van taal en verbeelding in de interactie tussen mens en natuurlijke wereld, waarbij hij taal beschouwt als een actieve deelnemer aan de ervaring. Een cruciaal punt in Abrams betoog is dat de betekenis van woorden voortkomt uit hun klank en textuur, en dat taal onlosmakelijk is verbonden met de zintuigelijke ervaringen en de levendige uitdrukking van het lichaam (Abram, 1996, p.

² De fenomenologie streeft ernaar om de levende en geleefde ervaring van de werkelijkheid zoals die aan ons verschijnt, te vangen in geschreven woorden, met als doel deze (beter) te begrijpen (Musework, z.d.).

52-53). Voor mijn analyse zal ik ook kijken hoe ‘t Hart taalklanken gebruikt en of dit invloed heeft op de ecologische metanarratieven in zijn werken.

In Groot-Brittannië is ecokritiek populair geworden dankzij een belangrijke bijdrage van Jonathan Bate (2000). Hij heeft verschillende invloedrijke werken op dit gebied geproduceerd, waaronder *Nature and Culture* (1999) en *The Song of the Earth* (2000). In deze wetenschappelijke werken onderzoekt hij de ecologische verbeelding in de literatuur en de manieren waarop literaire teksten de menselijke relatie met de natuur weerspiegelen en beïnvloeden. Bate betoogt dat milieubewustzijn diep is verweven met menselijke expressie, zoals poëzie. Het ervaren van de schoonheid en de waarde van de natuur via poëzie, maakt dat literatuur een instrument kan zijn voor het vergroten van milieubewustzijn (Bate, 2000, p. 283). Ik hoop dat mijn onderzoek hieraan een bescheiden bijdrage mag bieden.

1.4. Hedendaagse Theoretici en hun Bijdragen aan Ecokritiek

Ecokritiek dient een meer analytische benadering aan te nemen, waarbij het niet alleen lof uitspreekt voor specifieke vormen van milieuliteratuur (Cohen, 2004, p. 23-24).

Michael Cohen signaleert een crisis binnen de ecokritiek, voortkomend uit een Amerikaans perspectief dat Amerikaanse schrijvers en critici canoniseerde. Hij benadrukt de noodzaak om buiten traditionele theorieën van representatie te treden en kritiek te omarmen om een gezonde ecokritiek te bevorderen (Cohen, 2004, p. 28-29). Bovendien pleit hij voor het erkennen van de intrinsieke waarde van alle levende wezens en ecosystemen. Zijn werk heeft bijgedragen aan het vergroten van het bewustzijn van deep ecology principes binnen de ecokritiek en heeft geholpen om deze filosofie toe te passen op de analyse van literaire teksten en culturele fenomenen. Binnen de ecokritiek betekenen de principes van deep ecology een verschuiving naar een meer analytische benadering. Hoewel de door mij onderzochte werken van ‘t Hart niet de classificatie van milieuliteratuur hebben, onderzoek ik ze wel kritisch op de relatie tussen mens en natuur, omdat de natuur een dominant thema is in zijn oeuvre.

Timothy Clark (2011) onderzoekt verschillende denkgolven, zoals antropocentrisme, diverse perspectieven binnen milieupolitiek, en veranderende opvattingen over natuur. Hij benadrukt klimaatverandering als een centrale uitdaging voor toekomstig onderzoek in literaire en culturele kritiek, waarbij hij ecokritiek ziet als

een discipline die traditionele grenzen overstijgt. Eén van Clarks invloedrijke werken is, *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology* (1996), samen met Glotfelty. Dit werk heeft bijgedragen aan een dieper begrip van de materiële aspecten (de feitelijke impact van menselijke activiteiten op het milieu, zoals ontbossing, milieuvervuiling enzovoorts) van ecologische problemen en literaire representaties daarvan. Bovendien heeft het geholpen om ecokritische benaderingen te ontwikkelen die rekening houden met de complexe en onderling verbonden relaties tussen menselijke activiteiten en het milieu. Verder benadrukt Clark het begrip ecokritiek als cruciaal om antropocentrische neigingen in literatuur en cultuur te doorbreken. Zijn doel is een meer inclusieve en ecocentrische visie te bevorderen die de waarde van alle elementen in het ecosysteem erkent. De kerngedachte is dat taal meer is dan een menselijk instrument; het vormt een omgeving waarin we onszelf definiëren (Clark, 2011, p. 46-54). Dit idee is relevant voor mijn analyse, waarbij ik me richt op ecologische metanarratieven in 't Harts werken.

'Glocal' perspectief is een begrip dat Rayson Alex (2014) introduceert als aanvulling op bestaande ecokritische benaderingen, met specifieke aandacht voor de groeiende relevantie ervan in India. 'Glocal' is een samenvoeging van *global* en *local*, en verwijst naar een benadering waarbij hij zowel mondiale als lokale perspectieven integreert. Binnen ecokritiek is het doel een evenwicht te vinden tussen het begrip van lokale ecologische kwesties en de erkenning van de mondiale context. Hoewel Alex verwijst naar Robins en Creighton en Burr, zou naar mijn mening een meer uitgebreid theoretisch kader kunnen helpen om de ecokritische aspecten in een bredere context te plaatsen. De bijdrage van Alex ligt in zijn ontwikkeling en bevordering van postkoloniale ecokritische benaderingen. Hij onderzoekt de complexe relaties tussen ecologische problemen, culturele identiteit en politieke macht in postkoloniale samenlevingen. Hij benadrukt hoe literatuur en andere culturele uitingen kunnen dienen als bronnen van inzicht in deze kwesties. De waarde van de glocal benadering, is van belang voor mijn analyse. In mijn onderzoek zal ik ook lokale en mondiale perspectieven vanuit de *kleine* wereld van 't Hart met elkaar verbinden.

Voortbouwend op Buell (1996), onderzoekt Jeffrey Bibro (2015) de relevantie van het werk van Thoreau en analyseert hoe deze auteur en Muir, Carter en Berry christelijke en theologische elementen in hun literaire werken over natuur en milieu hebben geïntegreerd. Bibro bekritiseert het gebrek aan aandacht voor het christendom in

literatuuronderzoek over milieuhoudingen en pleit voor een meer doordachte benadering. Zijn werk draagt bij aan het begrip van de complexe dynamiek tussen mens en dier, en stelt vragen over de ethiek, politiek en culturele implicaties van deze relaties. Daarom is hij – naar mijn mening – te associëren met animal studies. Bovenal benadrukt Bibro het belang van het begrijpen van de religieuze wortels van de Amerikaanse milieubeweging voor een dieper inzicht in de ecologische verbeelding. Hij wijst erop dat de Puriteinse ambivalentie en het dualistische beeld van de natuur de Amerikaanse perceptie ervan heeft gevormd. De wetenschapper benadrukt de theologische traditie die ondanks de ambivalentie is ontstaan en pleit voor het lezen van literaire teksten vanuit een theologisch perspectief. Ook in de werken van ‘t Hart heeft het calvinisme een grote invloed. Hoewel mijn onderzoek zich hier niet specifiek op richt, is het toch belangrijk om rekening te houden met de mogelijk calvinistische invloed in zijn literaire werken.

Ecokritiek is niet alleen relevant voor academici, maar ook voor de bredere samenleving, aldus Greg Garrard (2016). In zijn invloedrijke boek *Ecocriticism* uit 2004, biedt Garrard een overzicht van de belangrijkste concepten, theoretische benaderingen en historische ontwikkelingen binnen de ecokritiek. Hij onderzoekt hoe literaire teksten reflecteren op ecologische kwesties, en hoe deze reflecties kunnen bijdragen aan een dieper begrip van de menselijke relatie met de natuur en het milieu. Garrards werk heeft bijgedragen aan het bevorderen van ecokritische benaderingen binnen de literatuurwetenschap en heeft geholpen om het bewustzijn te vergroten van de ecologische dimensies van literaire teksten. Zijn onderzoek biedt inzicht in de relatie tussen mens en natuur, heroverweegt deze relatie en pleit voor duurzame veranderingen. Hij illustreert hiermee de groei en betekenis van ecokritiek als een interdisciplinaire discipline die literatuur en milieuwetenschappen verbindt. Hoewel ik de opvatting deel van Garrard dat ecokritiek van belang is voor de hele maatschappij en als verbindende discipline essentieel is, heb ik ook kritiek. Zijn aanwijzing van *master metaphors*, zoals vervuiling, pastorale en de aarde als organiserende concepten, brengt het risico van over-generalisatie met zich mee. Dit is een te simpele voorstelling van de complexiteit van milieukwesties en literaire representaties ervan (Garrard, 2016, p. 65).

1.5. Culturele Ecologie

Culturele ecologie is een opkomend gebied binnen de ecokritiek dat aanzienlijke aandacht heeft gekregen in Europa en de Duitstalige wereld, en nu ook in Engelstalige publicaties voorkomt. In deze context zien wetenschappers een paradigma niet als een allesomvattend systeem, maar eerder als een verkennend perspectief op het onderwerp. Een culturele ecologie van literatuur pleit voor een transdisciplinaire benadering van literaire teksten, waarbij ze de interactie en wederzijdse afhankelijkheid tussen cultuur en natuur ziet als fundamentele aspecten van literaire productie en creativiteit. Binnen de ecokritiek onderscheidt culturele ecologie zich dus vooral doordat deze benadering literatuur niet alleen ziet als een reflectie van de wereld om ons heen, maar ook actief bijdraagt aan de vorming van culturele en ecologische bronnen, waarden en identiteiten (Hunt, 2016).

Het idee dat literatuur een bron van ecologische kennis en transformatie kan zijn, suggereert dat literaire teksten meer zijn dan alleen verhalen of esthetische creaties; ze dragen ook bij aan ons begrip van de relatie tussen mens en natuur. Door de manier waarop ze natuurlijke omgevingen, dieren, ecologische processen beschrijven, kunnen literaire werken ons bewust maken van milieuproblemen, onze banden met de natuur versterken en ideeën over duurzaamheid en ecologische rechtvaardigheid bevorderen. Dit perspectief op de rol van kunst in het begrijpen en aanpakken van ecologische vraagstukken opent nieuwe mogelijkheden voor ecokritiek en literatuurwetenschap. Het plaatst literatuur in het centrum van het debat over milieu en samenleving, en suggereert dat kunst een cruciale rol kan spelen in het creëren van bewustzijn en het stimuleren van positieve veranderingen op ecologisch gebied.

1.6. Literatuur als een Kracht

Huberts Zapf (2016) werk biedt een benadering binnen het academisch domein om literatuur te beschouwen als een medium voor culturele ecologie. Terwijl traditionele methoden van literaire analyse zich vaak richten op thema's, stijl en historische context, introduceert Zapf een transdisciplinaire aanpak die literatuur plaats binnen de bredere context van culturele en ecologische systemen. Door literatuur te zien als een bron van ecologische kennis en transformatie, biedt dit een nieuw perspectief op de rol van kunst bij het begrijpen en aanpakken van ecologische uitdagingen. Zapfs theoretisch kader,

zoals gepresenteerd in *Literature as Cultural Ecology: sustainable Texts* (2016) onderzoekt de dynamische interactie tussen cultuur en natuur en ziet literatuur als een kracht die taal en discours transformeert, kritisch reflecteert op beschaving en bijdraagt aan culturele vernieuwing. Zapf onderzoekt de evolutie van ecokritiek in de 21^e eeuw, waarbij de literatuurbenadering zich uitbreidt naar diverse culturele studies. Voor hem ligt de nadruk op het belang van het schrijven over dieren, waarbij de ecokritische benadering fungeert als een platform voor diverse ideeën en meningen, wat ons begrip van de rol van dieren in onze wereld bevordert (Zapf, 2016, p. 45-50).

Deze wetenschapper legt de nadruk op de diversiteit van teksten en beschouwt literatuur als een eco-semiotisch potentieel dat culturele en esthetische grenzen overstijgt. Hiermee bedoelt hij de capaciteit van literatuur om symbolen, taal en verhalen te gebruiken die de relatie tussen menselijke culturen en de natuurlijke omgeving verkennen en weerspiegelen. Dit impliceert dat literaire teksten diepgaande betekenissen en symbolen kunnen creëren die ons begrip van deze relatie verrijken. Literaire teksten verdienen erkenning vanwege hun artistieke bijdrage aan culturele productiviteit, aldus Zapf (2016). Voor hem is literatuur een bron van creativiteit en productie, waarbij teksten fungeren als velden van transformatieve energie in culturele discussies (Zapf, 2016, p. 11-14). De onderzoeker benadrukt dat literatuur niet alleen een passieve vorm van kunst is, maar eerder een actieve bron van creativiteit en productie. Hij gelooft dat literaire teksten niet alleen reflecteren op de wereld om ons heen, maar ook actief bijdragen aan het vormgeven ervan. Door de verbeeldingskracht van schrijvers kunnen literaire werken nieuwe ideeën genereren, sociale normen uitdagen en culturele veranderingen teweeg brengen.

Literatuur is volgens Zapf een plek die complexe aspecten van het leven in zowel menselijke cultuur als de natuurlijke wereld belicht (Zapf, 2016, p. 27-29). De inbreng van literaire teksten in culturele discussie, fungeert als een transformatieve energie doordat ze verschillende perspectieven en interpretaties stimuleren. Concreet voor mijn onderzoek kan dit er als volgt uitzien: wanneer een werk van 't Hart de gruwelijke omgang met een geit beschrijft, kan dit lezers inspireren om na te denken over hun eigen relatie met de natuur en maatschappelijke verantwoordelijkheid. Een scène waarin de schoonheid van de natuur viert, kan emoties oproepen die leiden tot een groter besef van het belang van de natuur.

1.7. Het Triadisch Functioneel Model

Het triadisch functioneel model van literatuur als culturele ecologie, zoals geïntroduceerd door Zapf, omvat drie belangrijke discursieve functies die dienen als bouwstenen voor het begrijpen van literatuur in relatie tot culturele ecosystemen. Op het spectrum van ecocentrisme tot antropocentrisme kiest Zapf nadrukkelijke een ecocentrisch perspectief. Discursief betreft de verschillende manieren waarop communicatie, taal en redenering gebruikt om betekenis te creëren en te communiceren binnen de context van literatuur en cultuurkritiek. De drie functies zijn cultuurkritisch metadiscours, verbeeldingsvol tegen-discours en re-integratief interdiscours. Deze functie werken samen om literatuur te begrijpen als een invloedrijke factor binnen culturele ecologie (Zapf, 2016, p. 95-103). In mijn onderzoek naar ‘t Harts werken pas ik dit model toe om de ecologische metanarratieven in zijn literaire creaties te analyseren. Mijn focus ligt op het ontrafelen van de connecties tussen zijn verhalen en de natuur, en ik gebruik de drie functies om de rol van literatuur in de cultuur te begrijpen en te beschrijven. Door het toepassen van dit model op de literaire werken van ‘t Hart wil ik inzicht verkrijgen in de ecologische metanarratieven die door zijn creaties zijn geweven.

Het cultuurkritische metadiscours richt zich op het vermogen van culturele uitingen, zoals literatuur, om kritiek te leveren op heersende normen of machtsstructuren. Het biedt een kritisch perspectief op bestaande ideeën en opvattingen, waardoor het de lezer uitdaagt om traditionele denkpatronen te heroverwegen. Mijn analyse onderzoekt hoe ‘t Hart gangbare opvattingen over de relatie tussen mens en natuur bevraagt en heroverweegt. Het cultuurkritische metadiscours is als een vergrootglas waarmee ik de kritische kant van het verhaal kan bekijken. Het helpt te zien hoe het verhaal onderliggende normen en machtsstructuren over de mens-natuur relatie in vraag stelt.

Aanvullend verkent het verbeeldingsvol tegen-discours de mogelijkheid van literatuur om alternatieve perspectieven en ideeën voor te stellen. Het schept ruimte voor nieuwe verhalen en symbolische machtstoekenning, waardoor het conventionele denkbeelden uitdaagt en alternatieve interpretaties aanmoedigt. Ik onderzoek hoe ‘t Hart nieuwe verhalen creëert en symbolisch macht toekent aan de natuur, waardoor hij

conventionele ideeën uitdaagt. Het verbeeldingsvol tegen-discours helpt alternatieve perspectieven en ideeën te zien die het verhaal presenteert, en daagt zo traditionele denkpatronen uit.

Als laatste, het re-integratief interdiscours benadrukt de capaciteit van literatuur om verschillende ideeën met elkaar te verbinden en een coherent geheel te vormen. Het tracht culturele breuken te overbruggen door diverse vormen van kennis en perspectieven te integreren, waardoor een dieper begrip ontstaat van de complexe relaties binnen culturele ecosystemen (Zapf, 2016, p. 266-268). Door middel van het re-integratief interdiscours identificeer ik hoe ‘t Hart verschillende vormen van kennis integreert, waarbij de schrijver culturele breuken overbrugt. Het re-integratief interdiscours laat zien hoe het verhaal verschillende ideeën en perspectieven combineert tot een samenhangend geheel, waardoor meer begrip ontstaat van de complexiteit van de mens-natuur relatie.

Door deze benadering wil ik de complexe dynamiek tussen mens en natuur binnen ‘t Harts literaire werken beter begrijpen en analyseren. Mijn onderzoek werpt ook een blik op de ontwikkeling in de behandeling van natuurlijke elementen binnen de drie werken. Dit draagt bij aan een verdergaand inzicht in de relatie tussen mens en natuur in de auteurs literaire creaties. In het volgende hoofdstuk zal ik dieper ingaan op de eerste roman van ‘t Hart, waarbij ik me specifiek zal richten op de representatie van de natuur en de ecokritische aspecten van zijn werk zal onderzoeken. Bovendien zal ik Zapfs model gebruiken als uitgangspunt voor de methode van mijn analyse.

Hoofdstuk 2: *Stenen voor een Ransuil*

In 1971 verscheen *Stenen voor een Ransuil*. In dat jaar was 't Hart promovendus biologie aan de Universiteit Leiden. De oorspronkelijke publicatie was onder het gedeeltelijke pseudoniem Martin Hart. Pas bij de tweede, herziene druk uit 1978 verscheen dit boek onder zijn eigen naam. De roman omvat drie uitgebreide vertellingen die zich afspelen in het verzuilde Nederland van de jaren 1950 en 1960, waarin we de protagonist, Ammer Stol, in verschillende fasen van zijn leven leren kennen.

De roman is geschreven als een drieluik, waarin het plaatsvinden van belangrijke gebeurtenissen herhaaldelijk in drieën terugkomt. Ook personificaties van de natuur spelen een prominente rol, vooral wanneer Ammer heftige gevoelens ondervindt. Dan zijn bijvoorbeeld 'de bomen [...] groter', 'de sneeuwvlokken bar en doods', en '[rammelt] de wind'(162). De aandacht voor de natuur in de roman interpreteer ik als een culturele kritiek op de ontworteling van de mensheid van de natuurlijke wereld. Door de natuur te weven door Ammers ervaringen en emoties, benadrukt de roman het belang van een diepgaande verbinding met de natuur voor menselijk welzijn.

De drie verhalen draaien om Ammer, zijn adolescentie in Maassluis tot zijn studentenjaren in Leiden, waarbij de lezer getuige is van zijn innerlijke groei en worstelingen. Thema's als homoseksualiteit, eenzaamheid, geloof, klassieke muziek en natuur weven door het verhaal heen. Ammer en zijn muziekdocent, Willem Brikke, zijn de belangrijkste personages. De focalisatie ligt voornamelijk bij Ammer, met uitzondering van de tweede episode, waar we het verhaal zien door de ogen van Jacob Valler, een vriend van Ammer. Net als de titel zelf zijn de drie tussenkopjes directe of indirecte verwijzingen naar de natuur, waarvan ik in dit hoofdstuk duiding geef.

't Harts debuutroman analyseer ik vanuit het triadisch functioneel model van literatuur als culturele ecologie, zoals geïntroduceerd door Zapf (2016). Hierbij onderzoek ik hoe de roman is verbonden met de natuur en gebruik ik de drie functies van het model om de rol van het literaire werk te begrijpen en te beschrijven. Dit structureer ik volgens het cultuurkritische metadiscours, verbeeldingsvol tegen-discours en re-integratief interdiscours.

2.1. Cultuurkritische Metadiscours

De structuur van de roman kenmerkt zich door meerdere spiegelingen. ‘t Hart maakt gebruik van parallellen tussen het begin en het einde van het boek, zowel in termen van gebeurtenissen als in de verschuiving van de vertelsituatie. De slotpassage van het derde verhaal reflecteert de openingspassage van de eerste vertelling (De Moor, 1989, p.5.). De openingszinnen: ‘Hij merkte dat de man naar hem keek met één oog. Hij voelde zich onbehaaglijk onder de blik’ (9) voorschaduwden de laatste: ‘Ik word mij bewust van zijn blik, van de ogen, waarvan er één op mij gericht is. Om die blik heb ik van hem gehouden, denk ik en ik weet dat het niet waar is, maar dat ik bang geweest ben voor zijn blik, de angst die je omzet in liefde om het te kunnen ervaren’ (170-1). Hier is sprake van mise en abyme, waarin de structuur van het werk reflecteert op zichzelf (Van Boven & Dorleijn, 2013, p. 311).³

De effecten van deze structuur en het gebruik van mise en abyme zijn meerledig. Het gebruik van parallellen tussen het begin en het einde van het boek verrijkt de structuur van het verhaal. Dit creëert een gevoel van diepte en complexiteit, omdat het de lezer aanmoedigt om de verbindingen tussen de verschillende delen van het verhaal te ontdekken. Verder geeft de reflectie van de openingspassage in de slotpassage het verhaal een cirkelvormige narratieve structuur. Dit suggereert dat de personages en thema’s van het verhaal een voortdurende cyclus doorlopen. Deze cyclische aard van het verhaal benadrukt de fundamentele eenheid tussen menselijke ervaringen en de natuurlijke wereld. Net zoals de natuur zichzelf herhaalt en vernieuwt, zo ervaren de personages in het verhaal ook een voortdurende cyclus van transformatie.

Ook weerspiegelen de overeenkomsten tussen het begin en het einde van de roman onderliggende culturele patronen en normen. Op deze wijze levert het verhaal commentaar op de beperkingen en conflicten binnen de cultuur. Dat een centraal thema van de roman homoseksualiteit is, wijst op een culturele kritiek op de heersende heteronormativiteit en de onderdrukking van seksuele diversiteit. Door het verhaal te focussen op Ammers innerlijke strijd met zijn seksuele identiteit, daagt de roman culturele stereotypes en vooroordelen uit die homoseksualiteit omringen. Een passage die dit illustreert, is wanneer Ammer na een muzikles bedenkt dat hij ‘niet meer zo schuw

³ Mise en abyme in de literatuur betekent dat een verhaal binnen het hoofdverhaal een ander verhaal vertelt, waardoor er een spiegeling of reflectie ontstaat die de thematiek verdiept.

[zou] moeten zijn voor mijnheer Brikke, meer zou moeten vertellen, over zichzelf vooral. Er was niemand, geen vriend die hij iets over zichzelf kon vertellen zonder dat hij zich schaamde' (55).

Bovendien verschuift de vertelsituatie van een personale naar een ik-verstelsituatie, waarmee het verhaal tot uitdrukking brengt dat de aanvankelijk angst is omgezet naar liefde, het onbekende, maar afstandelijk 'hij' naar het vertrouwde dichtbij 'ik' (De Moor, 1989). De eerste vertelling is een enkelvoudig personaal verhaal, terwijl in de derde vertelling sprake is van een vertellend ik. In de ik-verstelsituatie krijgt de lezer een directere toegang tot Ammers innerlijke wereld en emoties. Daarnaast weerspiegelt de verschuiving van de personale naar de ik-verstelsituatie een verandering in dynamiek van de relatie tussen de personages. De relatie tussen Ammer en Brikke is geëvolueerd naar een meer intieme en persoonlijke band. Ook draagt deze verschuiving bij aan de thematische ontwikkeling van het verhaal. Het legt nadruk op deze evolutie. Bovendien belicht de verandering het overschrijden van grenzen. Iets wat feitelijk alle relaties in de drie verhalen kleurt, net als de verhouding van de protagonist, Ammer en de antagonist, Brikke. In termen van machtsdynamiek en sociale structuren wijst de verandering van perspectief op een verandering in macht en zelfbeschikking binnen de relatie tussen de twee hoofdpersonen, waarbij Ammer meer controle krijgt over zijn eigen verhaal en identiteit.

De cyclische aard van César Francks *Prélude, Chorale et Fugue* benadrukt eveneens de kringloop van de natuur. Het is een belangrijk muzikaal thema in het boek en symboliseert Ammers verboden liefde voor muziek en Brikke. Het leidmotief voor Ammers verboden verlangens is tevens het eerste muziekstuk dat hem als kind diep raakte. Ook hier gebruikt 't Hart *mise en abyme*. Het muziekstuk vormt een kop, een middenstuk en een staart. De compositie voor solo piano uit 1884 belichaamt Francks herkenbare gebruik van cyclische vormen en bestaat uit drie delen: een prelude, een koraal en een fuga. De prelude kenmerkt zich door een gevoel van anticipatie. Het koraal presenteert een plechtige melodie. De fuga is een complex, contrapuntisch stuk. 't Harts debuutroman is doordrenkt van het gebruik van de cyclische vorm en bestaat, net als de muziekcompositie, uit drie delen, waarin anticipatie, het plechtige en de contrapunctie van het muziekstuk spiegelen in de drie verhalen. De parallel tussen Francks prelude en de structuur van de roman versterkt de symboliek en thematische

diepgang. Het verbindt de personages en gebeurtenissen in het verhaal met de emoties en betekenissen die de muziek uitdrukt. Dit creëert een gelaagdheid tussen de verschillende elementen ervan.

Bovendien spiegelt het verhaal de titel van het boek in drie delen. Ook hier is weer sprake van een *mise en abyme*. De eerste keer dat Ammer de ransuil ziet, verwijst naar de titel en is een spiegeling van Brikkes blik: ‘Bij een oude, onbewoonbare boerderij zat als altijd een ransuil in een eikenboom boosaardig naar hem te staren’ (63 – 64). Hier illustreert de tekst de titel, waardoor een directe relatie ontstaat tussen de titel en de gebeurtenis in het verhaal. Bovendien personifieert de tekst de ransuil, doordat de auteur de vogel een menselijke eigenschap toebedeelt. De ransuil is een metafoor voor de afkeuring die Ammer voelt vanuit de gelovige samenleving waarin hij opgroeit, maar ook een personificatie van Ammers angst voor zijn relatie met Brikke. Wanneer Ammer de ransuil ziet, interpreteert hij de blik van de vogel als boosaardig. Dit is een subjectieve interpretatie van Ammer zelf, maar de tekst presenteert het alsof de ransuil daadwerkelijk boosaardig naar hem staart. Dit creëert een sfeer van afkeuring en angst, waardoor de ransuil meer betekenis krijgt dan alleen een vogel in een boom. Het is een levendig symbool van de spanningen en conflicten die Ammer ervaart, zowel in zijn relatie met Brikke, als zijn ervaringen binnen zijn gelovige samenleving. De personificatie van de ransuil versterkt de emotionele impact van de scène en verdiept het verhaal.

De tweede keer noemt Ammer niet de ransuil, maar maakt de tekst een allusie hierop: ‘Maar mooier waren de futen, met hun kleine kuifjes bij de oren’ (63). Hoewel de ransuil zelf niet in deze tekst voorkomt, maakt de beschrijving van de oren van de fuut een indirecte verwijzing naar de ransuil, waardoor het verhaal de titel opnieuw integreert. Een opvallend kenmerk van de ransuil zijn namelijk zijn ‘oren’ – lange pluimen die de uil rechtop kan zetten. Dit rechtop zetten duidt op alertheid bij onraad. In rust en tijdens de vlucht zijn de oorpluimen niet zichtbaar. Het is interessant om op te merken dat de oorpluimen niets te maken hebben met de echte oren, die zich lager in de kop bevinden en niet zichtbaar zijn (InfoNu, z.d.). Deze passage vindt plaats in de zomer nadat Ammer en Brikke door de koster bijna zijn betrapt op seksuele handelingen. Dat Ammer specifiek de oren van de fuut opmerkt, die indirect verwijzen naar de ransuil, is een teken van zijn alertheid en gevoeligheid voor subtiele aanwijzingen in zijn omgeving.

De derde vermelding van de ransuil aan het einde van het verhaal, waarin de tekst de vogel personifieert en associeert met Ammers innerlijke worstelingen en verboden verlangens, dient als een terugkeer naar de eerste scène waarin de ransuil entree maakte. Ook spiegelen de titel en Brikkes blik, de blik van de ransuil, waardoor een cirkelvormige structuur ontstaat. In deze scène komt niet alleen Ammers innerlijke worsteling tot leven, maar ook de problematische strijd in de relatie tussen Ammer en Brikke:

De oorpluimen van de ransuil bewegen niet. Hij staart over het water, dat rimpelloos aan mijn voeten ligt. Slaapt hij? Hij zit op een tak van een eikenboom, zodat hij nauwelijks afsteekt tegen het donkere hout. Zou hij mij zien? [...] Soms lopen waterhoentjes door het riet, zodat het breekt: een dof, akelig geluid. Maar de ransuil laat zich door het geluid niet verjagen. Hoelang zou hij hier nu al zitten? Vaak heb ik hier gezeten tussen het riet en altijd zag ik de ransuil. Deze ransuil? [...] Ik neem een steentje op van het pas achter mij en gooi het in de richting van de ransuil. Ik raak de vogel niet, maar hij opent de ogen en de gestadige blik rust op mij. Ik zou willen wegduiken in het water om die blik te ontwijken.. Maar ik kijk naar de ransuil. Hij moet wijken, niet ik. We zitten tegenover elkaar, hij hoger dan ik, zodat hij in het voordeel is. En zijn ogen staan zo beangstigend dicht bij elkaar. Rondom de huid donkergeel, zodat de ogen groter lijken en daardoor sterker, krachtiger. De omhooggetrokken wenkbrauwen maken de blik streng Misschien kan een ransuil wel kijken zonder er zelf bij betrokken te zijn. Wat is die blik vasthoudend! [...] Waarom kijkt hij zo? [...] Ik neem opnieuw een steen van het pad terwijl ik naar de ransuil blijf kijken. Ik gooi de steen in de richting van de ransuil. [...] De ransuil vliegt op en laat een zacht klagend geluid horen, een langgerekt een droevig ‘oe-oe’ dat me heel erg aangrijpt. Hij vliegt weg in de grijze winterlucht. Nogmaals het onbeschrijflijke droevige geluid. Ik krimp ineen bij zoveel verdriet. Na lange tijd keert jij terug en gaat op dezelfde plaats in de eikenboom zitten. De ransuil kijkt naar me en ik wend beschaamd mijn ogen af. (165 - 167)

De ‘oe-oe’- kreten van de uil zijn een goed voorbeeld van de essentie van een woord gevormd door de klanken en textuur die taal meebrengt. De betekenis is nauw verweven

met de zintuiglijke beleving van het lichaam, zoals beschreven door Abram (Abram, 1996, p. 52-53). Ammer voelt de kreten van de uil als een fysieke pijn, waardoor hij ineenkrimpt van dit geluid. Bovendien associeert de passage Ammers lijden met de pijn die hij wil toebrengen. Hij gooit stenen naar de ransuil om deze te raken. Dit symboliseert zijn verlangen om zijn eigen gevoelens te vernietigen.

De ransuil personifieert Ammers verboden verlangens en symboliseert zijn innerlijke strijd met homoseksualiteit. Hierin valt kritiek te lezen op de heteronormatieve samenleving. Door menselijke eigenschappen aan de ransuil toe te schrijven, vervaagt de grens tussen mens en natuur, wat de verbondenheid tussen beide en de spanningen die ontstaan wanneer mensen de natuur proberen te beheersen, benadrukt. Dit verbindt Ammers worsteling niet alleen met zijn persoonlijke ervaring, maar ook met de natuur en de menselijke conditie, terwijl het onderdrukken van seksuele diversiteit spanningen kan veroorzaken binnen individuen en de samenleving als geheel. De ransuil fungeert zo als een krachtig symbool dat de complexiteit van seksuele identiteit en de beperkingen van sociale normen ter discussie stelt.

2.2. Verbeeldingsvol Tegen-Discours

De eerste episode begint met Ammer die zich ongemakkelijk voelt door de intense blik van een onbekende man. Als tiener uit Maassluis en zoon van een streng gereformeerde dominee, bezoekt hij maanden later voor het eerst een Hervormde Kerk. Hij raakt diep bewogen door de orgelmuziek. Via zijn vriend, Jan, komt Ammer in contact met Brikke, de organist, die hem gratis muzieklessen aanbiedt. Onder het excuus van bijlessen, krijgt hij wekelijks les bij Brikke. Later gaat Ammer aan de slag als organist in de Gereformeerde Kerk en krijgt hij officieel les van hem. Ammers vader waarschuwt zijn zoon voor de muziekdocent. Na een gezamenlijk geheim bezoek aan een operavoorstelling vertelt Brikke de jongen dat ze veel op elkaar lijken en dat de Ammer hierdoor later in de problemen kan komen. Wanneer Brikke te ver gaat door Ammer te betrekken bij ongewenste seksuele handelingen, verbreekt de jongen alle contact met de muziekleraar.

In het eerste verhaal, met als titel *De hoge zwaluwen*, vliegen zwaluwen door de vertelling om de voor de hoofdpersoon ongemakkelijke situaties te benadrukken. De analyse van de verhalen laat zien hoe we moeten nadenken over hoe we dieren zien. We

moeten niet alleen denken aan dieren als dingen buiten de mens, maar ook als entiteiten die ons kunnen helpen begrijpen wat menselijke cultuur is (Clark, 2011, p. 183-191).

Ammer begint zich onprettig te voelen in het gezelschap van Brikke. Tijdens een muziekles vraagt de muziekdocent of de puber masturbeert: Hij [Ammer] wendde zich af van de blik uit één oog. Hij staaarde naar in de wind bewegende touwen in de masten van een schip dat in de Reeg lag. Op de touwen zaten de eerste zwaluwen' (52). Hier verlegt Ammer zijn blik van Brikke naar de eerste zwaluwen, omdat hij zich ongemakkelijk voelt en niet goed weet hoe te handelen. Door zich te concentreren op de zwaluwen verplaatst hij zijn aandacht van de ongemakkelijke interactie met Brikke naar de rustgevende en vertrouwde omgeving van de natuur. Dit suggereert dat Ammer troost en kalmering vindt in de natuurlijke wereld, wat een vorm van tegen-discours vormt tegen de intimiderende situatie met Brikke. Bovendien geven de zwaluwen, bekend om hun migratie en vrijheid om te vliegen waar ze willen, symbolische uitdrukking aan Ammers verlangen naar vrijheid en ontsnapping aan de druk van de sociale normen en de verwachtingen die Brikke vertegenwoordigt. Op deze manier biedt het verbeeldingsvol tegen-discours Ammer een manier om de spanningen en conflicten in zijn relatie met Brikke te begrijpen en te verwerken vanuit een ecokritische perspectief. Het legt de nadruk op de rol van de natuurlijke wereld als een bron van troost, vrijheid en reflectie voor individuen die worstelen met sociale en emotionele uitdagingen.

De eerste keer dat Ammer in opstand komt en Brikke tegenspreekt, markeren zwaluwen ook het moment:

Terwijl hij in het licht van de beginnende zomer naar huis liep [...] snoof de geuren op van de late lente. Hij keek naar de zwaluwen die in glijvlucht over het water vlogen, onder de brug door doken. Onbeschrijflijk grillig was hun vlucht. Hij zou er uren naar kunnen kijken. Dit, dacht hij, is de tijd in het jaar dat je niet weet of het lente of zomer is. Het zou zelfs herfst kunnen zijn. (54-55)

Nadat Brikke heeft gezegd dat Ammer tijdens muzieklessen een korte broek moet dragen, voelt de jongen zich weer ongemakkelijk. Opnieuw spelen zwaluwen een grote rol:

Hij keek nogmaals naar de zwaluwen. Nee, het was niet juist dat je niet kon zien welke tijd van het jaar het was. Aan de zwaluwen was het te zien. Het was het begin van de zomer. Aan het eind van de zomer zijn de zwaluwen hoog in de lucht, dacht hij, dus dit is het begin van de zomer, omdat de nog laag vliegen. Het begin van de zomer, de zomer. In deze zomer zou er iets anders worden. Maar wat? (55)

Beide passages bieden een interessant perspectief op de relatie tussen Ammer en Brikke, en hoe deze weerspiegelt in de interactie van Ammer met de natuur. Waarbij het vluchtgedrag van de zwaluwen, de vragen over het seizoen en de opmerking dat deze zomer verandering op komst is, het einde van deze vertelling en de gebeurtenissen in episode twee en drie voorschaduwen. Verder markeert de aanwezigheid van zwaluwen momenten van onrust en ongemak in de relatie tussen Ammer en Brikke, en fungeert als een symbolische representatie van de innerlijke strijd van Ammer. Daarnaast roept de beschrijving van de zwaluwen in de vlucht beelden op van vrijheid en beweging, maar tegelijkertijd ook van onvoorspelbaarheid en verandering. Dit weerspiegelt de onzekerheid en het gevoel van onbestendigheid in de relatie tussen Ammer en Brikke, vooral op momenten van conflict of spanning. Bovendien beklemtoont de aandacht voor de connectie van de vlucht van de zwaluwen en de wisselende seizoenen opnieuw de verbondenheid tussen mens en natuur.

Een gênante situatie doet zich voor terwijl Brikke Ammer tijdens een dienst van de dominee aftrekt, en de puber ondanks een stijve penis weet dat hij niet kan klaarkomen. Tijdens deze kerkbijeenkomst speelt Brikke opnieuw Francks muziekstuk. Dit luidt voor Ammer een keerpunt in, waarbij hij weet dat hij niet meer zal terugkeren naar de muzieklessen.

Alleen ging hij verder. [...] In de lucht, hoog in de lucht vlogen zwaluwen, zwaluwen. Hoe ver waren ze, hoe onbegrijpelijk ver, hoe bewonderingswaardig hoog!. Zouden ze hoger kunnen zijn? Als ze dichterbij zijn, op telefoondraden zitten, vergelijken ze met een notenbalk, dacht hij. Zou hij van de zwaluwen houden omdat ze iets muzikaals hadden, al was het alleen maar vanwege die vergelijking? Maar ze zaten niet, ze vlogen. Hij hield niet van zittende zwaluwen, maar van vliegende. Hun onvoorspelbare wendingen, de sierlijkheid

van hun vlucht, de snelle duik over het water, eindeloos snel in het begin van de zomer: dat bekoorde hem. Nu waren ze hoog, hemelhoog, zo hoog als ze alleen maar vlogen aan het einde van de zomer. (70)

Hier is opnieuw sprake van mise en abyme, zij het op een subtiele manier. Door de subtitel te integreren in de beschrijving van de zwaluwen, creëert de auteur een gelaagde betekenis, waarbij hij het natuurlijke fenomeen van de zwaluwen verbindt met grote concepten zoals het goddelijke en de onbereikbaarheid ervan. De hoge zwaluwen verwijzen naar de subtitel, waarbij ‘hemelhoog’ een verwijzing is naar de onbereikbaarheid van het goddelijke. Hoewel de mise en abyme niet op de voorgrond staat, speelt het een rol in het versterken van de symbolische betekenis en het onderling verbinden van verschillende elementen van het verhaal. Door het combineren van natuurlijke elementen met culturele symbolen en menselijke ervaringen, vertelt ‘t Hart metanarratieven, waarmee hij een alternatief perspectief biedt op traditionele machtsstructuren en denkpatronen. Allereerst kenmerkt de scène zich door een gênante situatie waarin de leraar de jongen aftrekt tijdens een kerkdienst. De zwaluwen die symbool staan voor vrijheid en beweging bieden tegenwicht bij dit moment van seksuele intimidatie. Verder verbindt Ammers gedachtegang muziek en natuur door de vergelijking tussen de zwaluwen en muzikale noten. Deze verbinding suggereert een breder begrip van kennis, waarbij natuurlijke fenomenen helpen inzicht te krijgen in complexe menselijke ervaringen.

In deze episode zijn naast zwaluwen nog diverse momenten, waarbij de natuur belangrijke gebeurtenissen markeert. Bovendien komt in alle natuurbeschrijvingen duidelijk naar voren dat ‘t Hart de natuur symbolische macht toekent, maar tegelijkertijd laat zien hoezeer de mens de natuur inperkt. In de volgende passage is deze tweedeling goed te zien.

Midden op straat (of plein) was een soort bak, waarin planten stonden en een hoge boom. De bak had een witte rand, waarop je met moeite lopen kon. Hij was de blik al bijna vergeten. Hij stond aarzelend voor de rand. Het was hem verboden over de rand te lopen. Herhaaldelijk was hij gevallen en was er iets gescheurd. Toch deed hij het. Hij stapte op de witte rand. Zwaaiend met zijn armen liep hij erover. Zouden mensen het zien? (9)

Deze passage benadrukt niet alleen de beperkte ruimte voor natuur in een stedelijke omgeving, maar ook de uitdagingen die Ammer ervaart om zijn natuurlijke verlangens (geaardheid) toe te geven in een hetero-normatieve samenleving. De bak met planten en de hoge boom op het plein bieden Ammer troost te midden van de verstedelijkte omgeving, maar de menselijke regels begrenzen en beperken zelfs deze kleine stukjes natuur. Wanneer Ammer het verbod overtreedt om over de rand van de bak te lopen, symboliseert dit zijn verlangen om menselijke beperkingen te doorbreken om natuurlijke vrijheid te ervaren en toe te geven aan zijn geaardheid in een hetero-normatieve samenleving.

Nadat Brikke Ammer heeft gezegd stiekem bij hem op pianoles te komen, vraagt Ammer zijn docent naar de melodie die hem zo aangrijpt. Deze scène verbindt Ammers gemoedtoestand met de schadelijke invloed van de mens op de natuur: ‘Het water van de Reeg was grauw. Op het water lagen heel grote olievlekken en drijvend hout. Meeuwen, die krijsend boven het water vlogen’ (26). De beschrijving van de vervuilde Reeg en de olievlekken op het water benadrukt de schadelijke invloed van menselijke activiteiten op het milieu. De meeuwen, die daar krijsend boven vliegen, geven uiting aan een gevoel van onbehagen bij deze vervuiling van de natuurlijke omgeving.

Wanneer Brikke Ammer meeneemt naar de opera *Le Nozze di Figaro* in Rotterdam, maakt ‘t Hart een verbinding tussen de ingewikkelde relatie van Ammer en Brikke, en Figaro en Susanna, het liefdeskoppel uit de opera. Wolfgang Amadeus Mozarts beroemde werk uit 1786 is een ironische komedie over romantiek. De opera is net als de roman een verhaal vol intriges, vermommingsen en verborgen motieven. De passage stelt de natuur in de havenstad voor als ‘[g]rote vlakten met onkruid, begrensd door half afgebouwde winkels en huizen’ (39). Dit beeld geeft enerzijds uiting aan Ammers gevoelens, maar de beschrijving van de natuur in de havenstad als begrensd door onkruid en afgebouwde gebouwen illustreert opnieuw de beperkte ruimte die de natuur heeft in een door mensen gedomineerde omgeving.

Ook in de volgende passage is deze tweedeling goed te zien. Wanneer Ammer biljetten voor een orgelconcert van Brikke wil ophangen, zet de slager de jongen buiten. Ammer verscheurt de biljetten. ‘Tussen de hobbelige steentjes van de steeg groeide vrij hoog gras. Hij verspreidde de snippers tussen het gras. Dat was het begin van de

vernederling. Weliswaar betrof de vernederling mijnheer Brikke, maar het straalde op hem af' (58). De versnipperde biljetten en het hoge gras tussen de stenen zijn een symbool voor de afkeuring die Ammer ondervindt. Het gras dat tussen de stenen groeit, laat ook een tegengeluid horen. Het toont een teken van veer- en natuurlijke kracht te midden van menselijke beperkingen.

Deze passages laten zien hoe 't Hart in zijn werk vanuit een ecokritische benadering een verbeeldingsvol tegen-discours creëert. Hij gebruikt de natuur en ecologische motieven om de tweeledige relatie tussen mens en natuur te belichten. Enerzijds benadrukt hij de manieren waarop menselijke activiteiten de natuur inperken, anderzijds toont hij hoe de natuur een tegengeluid kan bieden.

2.3. Re-Integratief Interdiscours

De titel van het werk *Stenen voor een Ransuil* belicht vanuit het re-integratief interdiscours laat zien hoe diverse ideeën en perspectieven samenkomen in een coherent geheel. De beschrijving van de ransuil en zijn unieke kenmerken, zoals de opstaande oorpluimen, die dienen als bron van alternatieve perspectieven, versterkt dit. Door te benadrukken dat de oorpluimen zelf niets te maken hebben met de echte oren, legt de tekst een verbinding tussen uiterlijke schijn en de werkelijke anatomie, waardoor een diepere reflectie op de relatie tussen schijn en werkelijkheid ontstaat.

De tweede episode is het kortste verhaal van het drieluik en het speelt zich voornamelijk af in Engeland. Het perspectief ligt bij Jacob Valler, Ammers vriend. Ammer studeert Engels aan de Universiteit van Leiden. Samen met Jacob gaat hij op vakantie naar Engeland. Terwijl Jacob op vakantie meiden probeert te versieren, lijkt Ammer meer geïnteresseerd in de koorknappen van de lokale kerk. Dit wekt twijfel op bij Jacob over Ammers seksuele geaardheid. Tijdens een wandeling bespreken ze ridders en homoseksualiteit, waarbij Ammer opmerkt dat hij goed bij de ridders zou passen vanwege hun vermeende homoseksualiteit. Later, wanneer Ammer een Deens meisje uit wandelen neemt, besluit Jacob een afscheidsbrief aan Ammer te schrijven. Hij vreest dat Ammers geaardheid hun vriendschap alleen maar zal schaden. Hiermee benadrukt het verhaal opnieuw de hetero-normatieve samenleving.

De titel van het tweede verhaal is *Vluchten*. Deze titel is ambigue en draagt bij aan de gelaagdheid van het verhaal doordat meerdere betekenissen en interpretaties mogelijk zijn. Vluchten kan zowel verwijzen naar het werkwoord als het zelfstandig naamwoord, waarbij de betekenis zowel kan duiden op het zich verwijderen uit angst voor iets, als op een troep samenvliegende vogels. In de context van meerstemmige muziek, waarbij verschillende stemmen samenwerken in harmonie, vergelijkbaar met een troep vogels die in een perfecte synchronie vliegt, is dit concept van vluchten ook symbolisch. In de context van het verhaal, wijst dit op Ammer die zowel probeert te ontsnappen aan voor hem moeilijke omstandigheden of conflicten, als dat hij een evenwicht probeert te vinden via zijn muziek. De vlucht van vogels, een troep die samen vliegt in een goed gecoördineerde beweging, reflecteert op de relatie tussen Ammer en Jacob. Ook zij bewegen samen net als een troep vogels gezamenlijk bewegen op een gecoördineerde, maar soms ook chaotische manier, waarbij Jacob letterlijk vlucht. De titel inspireert om na te denken over de betekenis van vluchten in de verschillende contexten en verbindt dit met de bredere thema's van het verhaal, zoals identiteit, en relaties zowel met mensen als met de natuur.

Een belangrijke passage met een ecologisch motief is de ironische pad-reactie scène, die direct de toon zet voor de vriendschapsrelatie tussen de twee studenten. Jacob herinnert zich Ammers eerste bezoek:

Onbevangen nam hij [Ammer] de pad op. Ik [Jacob] gaf het dier het gebruikelijke tikje. Over zijn hand stroomde de urine, overvloedige productie van mijn onvergetelijke Babien, die nu eenmaal dienen moet om mijn bezoeker af te schrikken, te testen wellicht. Inderdaad kan ik zo mijn vriendenkring voortreffelijk beperken met behulp van een op commando urinerende pad. De beperking gaat zelfs zo ver, dat ik geen vrienden heb. Maar ik kan niet anders: de pad-reactie moet worden uitgetoet. (73-74)

In deze passage zet Jacob een pad in om mensen af te schrikken. Hier is sprake van situationele ironie, omdat de tekst de verwachtingen van de lezer en Ammer tegensprekt door wat er werkelijk gebeurt. Deze scène geeft commentaar op menselijke arrogantie over de natuur, waarbij Jacob de pad gebruikt als instrument om zijn sociale relaties te manipuleren. Dit roept vragen op over de ethiek van menselijke interactie met

de natuur en de gevolgen daarvan. Ook de keuze van een pad draagt bij aan de gelaagdheid van de tekst. Hoewel het duidelijk is dat het in deze passage het amfibie betreft, is het toch van belang op te merken dat pad ook een smalle weg of levensweg kan betekenen. Bovendien zijn verschillende gezegdes in deze context interessant, waarvan hiervan twee relevante voorbeelden: platgetreden paden⁴; en het verkeerde pad opgaan⁵. De diverse associaties en betekenissen van het woord, pad, reflecteren de complexiteit van de menselijke samenleving.

Later in het verhaal krijgt dit stuk nog een wreder vervolg, waarin Jacob weer dieren als afschrikmiddel gebruikt. Bovendien daagt deze passage gangbare opvattingen uit over vriendschap. Ook roept de scène vragen op over de relatie tussen mens en natuur, machtsdynamiek en ethiek:

Over Babien heb ik [Jacob] al gesproken. Zijn [Ammers] handen waren nat van haar urine, maar hij wilde of durfde mij niets verwijten. ‘Waar kan ik mijn handen wassen?’ vroeg hij. ‘spoel ze eerst af in dat aquarium,’ zei ik, wijzend op een grote bak vol troebel water, waarin meervallen geduldig wachtten op een onverstandige, die zijn vinger in het water wilde steken. Hij was niet overtuigd, maar laat zich nu eenmaal gemakkelijk intimideren en stak inderdaad zijn handen in het water. Maar sneller wist hij ze weer uit het water te halen, ja razendsnel, en geschrokken staarde hij me aan. ‘Wat is dat?’ ‘Een meerval. Knabbelt aan het vuistje. (82)

Opnieuw gebruikt ‘t Hart *mise en abyme*. Deze passage beschrijft een situatie waarin Jacob dieren gebruikt als afschrikwapen, wat een directe verwijzing is naar de eerdere pad-scène. Dit creëert een gelaagdheid in het narratief die thema’s zoals macht, ethiek en de relatie tussen mens en natuur op meerdere niveaus verkent. De scène roept vragen op over hoe de mens domineert over de natuurlijke wereld, waarbij Jacob dieren inzet als instrumenten van macht en controle. Daarnaast zoomt de passage in op de ethische dimensie van deze interactie, aangezien Brikke Ammer dwingt tot een handeling die ingaat tegen zijn eigen intuïtie en welzijn. Dit werpt een kritisch licht op de verhouding tussen menselijke wil en natuurlijke autonomie, en stelt de vraag of het gebruik van

⁴ Methoden die te lang zijn toegepast

⁵ Slechte keuzes maken

dieren voor menselijke doeleinden ethisch is verantwoord. Verder is in deze fragmenten sprake van een zekere ambiguïteit en het overschrijden van grenzen wat als een rode draad door de hele roman loopt.

Het derde verhaal begint met een droom of fantasie van Ammer, die op het einde weerklinkt in Brikkes eeuwige slaap. In deze episode speelt de natuur – net als in de twee eerdere verhalen – een grote rol voor Ammers pijnlijke bewustwordingen. Tijdens de kerstvakantie verblijft Ammer bij zijn ouders, waar hij enkele preken schrijft voor zijn vader, die aan bed is gekluisterd door een maagzweer. Hoewel Ammer deze preken schrijft, heeft hij zijn geloof in God verloren. Op 28 december bezoekt hij Brikke, die hij al zeven jaar niet heeft gezien. Hij vertelt hem dat hij ook homoseksueel is, een realisatie die begon toen hij werd uitgescholden door de jongen waarop hij verliefd was, Hugo Wildervanck. Op nieuwjaarsdag keert Ammer terug naar Brikke. De jonge man treft hem dood aan, terwijl de muziekdocent met een levenloos oog naar hem lijkt te staren.

De titel van de derde episode is *De zomerslaap*. Dit is wederom een vorm van mise en abyme, waarbij de estivatie van dieren een parallel vormt met de innerlijke rust van Ammer. Estivatie, ook bekend als zomerslaap, is een natuurlijke toestand waarin dieren een periode van rust ingaan als reactie op langdurige hitte of droogte (Langley, 2012). Deze titel heeft een meerduidige betekenis, omdat het zowel de fysieke rust van de natuur als de rust of slaap van de personages kan symboliseren. Dat de natuurlijke omgeving fungeert als een spiegel voor Ammers innerlijke worstelingen en bewustwordingen, is ook een vorm van mise en abyme. Daarnaast spiegelt de droom van Ammer aan het begin van dit verhaal Brikkes eeuwige slaap aan het einde. Deze parallele gebeurtenissen creëren een gelaagdheid in het narratief, waarbij de innerlijke en uiterlijke wereld van de personages met elkaar zijn verweven.

Tijdens een schoolfeest confronteert Hugo, Ammers jeugdvriend, hem met zijn homoseksualiteit. Ammer vlucht de natuur in.

Het riet langs de waterkant was bijna ononderbroken in beweging, maar op het water lag een klein laagje ijs. Een meerkoet zwom door het water, nee, liep over het ijs, waar het telkens doorheen ging, zodat het dier een klein stukje zwom door het water, nee, liep over het ijs, waar het telkens doorheen ging, zodat het dier een klein stukje zwom en weer op het ijs klom, dat afbrak. (162)

De beschrijving van de natuurlijke omgeving, zoals het riet langs de waterkant en de meerkoet op het ijs, dient als een spiegel voor Ammers innerlijke strijd en identiteitscrisis. De worsteling die Ammer ervaart als gevolg van zijn confrontatie met zijn homoseksualiteit weerspiegelt symbolisch in de worsteling van de meerkoet met de natuurlijke elementen. Deze relatie tussen menselijke ervaringen en natuurlijke symboliek nodigt de lezer uit tot reflectie over de complexe verwevenheid van mens en natuur.

2.4. Conclusie

Deze analyse laat zien hoe ‘t Hart ecologische motieven door zijn verhaal verweeft. Waardoor de natuur niet slechts een decoratief element is, maar een levendige, betekenisvolle entiteit die de innerlijke wereld van de personages en de beperkingen van een hetero-normativiteit maatschappij weerspiegelt.

Het cultuurkritische metadiscours, dat conventionele opvattingen uitdaagt, werpt licht op hoe ‘t Hart de natuur gebruikt als een instrument om maatschappelijke waarden en normen te bevragen. Dit doet hij door de natuur niet alleen te beschrijven, maar haar ook een symbolische betekenis te geven die de grenzen van het beschrijvende overstijgt. Door de natuur te laten fungeren als een levendige kracht binnen het verhaal, daagt *Stenen voor een Ransuil* de gevestigde denkpatronen uit. Hiermee nodigt de tekst lezers uit om na te denken over de complexe relatie tussen mens en natuur, en hoe deze relatie maatschappelijke structuren vormgeeft. Ook legt het cultuurkritische metadiscours de structurele elementen van de roman bloot, zoals mise en abyme en cyclische vertelvormen, die niet alleen de diepgang en complexiteit van het verhaal verrijken, maar ook inzicht bieden in diepgewortelde culturele patronen en normen. De parallellen, verweven door het verhaal, versterken niet alleen de narratieve structuur, maar werpen ook een kritische blik op heersende normen, vooral met betrekking tot kwesties als homoseksualiteit.

Door een verbeeldingsvol tegen-discours te creëren, onderzoekt ‘t Hart nieuwe verhalen en geeft hij symbolische macht aan de natuur, waarbij hij conventionele denkpatronen uitdaagt en alternatieve perspectieven biedt. Hij schrijft de natuur

eigenschappen toe die normaal gesproken alleen mensen toebehoren, waardoor de natuur meer is dan alleen opsmuk. Het is een kracht die de gebeurtenissen in het verhaal stuurt.

Het re-integratief interdiscours benadrukt hoe 't Hart verschillende vormen van kennis integreert en culturele breuken overbrugt. Door muziek, literatuur en natuur met elkaar te verweven, creëert hij een verhaal dat niet alleen de complexiteit van menselijke relaties en emoties weerspiegelt, maar ook de diep verstrengelde band tussen mens en natuur.

Ecologische metanarratieven in *Stenen voor een Ransuil* bieden inzicht in de relatie tussen mens en natuur. Ze dienen niet slechts ter verfraaiing, maar vormen een krachtig instrument voor reflectie, kritiek en verbeelding. De consistente structuur van deze analyse vergemakkelijkt een vergelijking met het volgende hoofdstuk, waarin ik *Een Vlucht Regenwulpen* op dezelfde wijze analyseer, waardoor dit vergelijkende inzichten kan bieden.

Hoofdstuk 3: *Een Vlucht Regenwulpen*

Een Vlucht Regenwulpen, dat in de ogen van veel critici een literair meesterwerk is, verscheen in 1978. De roman is doordrenkt met autobiografische elementen, die een diepgaande verkenning bieden van de innerlijke wereld van de protagonist, Maarten. Zijn zoektocht naar identiteit, liefde en acceptatie maakt het tot een van de belangrijkste Nederlandse romans van de 20ste eeuw. Dit literaire werk was een doorslaand succes met meer dan 100.000 verkochte exemplaren binnen een jaar. De roman diende als basis voor de gelijknamige film uit 1981, geregisseerd door Ate de Jong met Jeroen Krabbé in de hoofdrol, die ook met groot enthousiasme door het publiek werd omarmd. Binnen korte tijd groeide 't Hart op nationaal niveau uit tot een schrijver die net zo populair was als Wolkers en Reve (Bax et al., 1980).

De prominente rol die de natuur speelt in het verhaal, verrijkt deze diepgaande verkenning van Maartens innerlijke wereld. Het hoofdpersonage groeit op als enig kind in een streng gereformeerd gezin, waar hij zich zeer eenzaam voelt. Hij vindt troost in de natuur, vooral tijdens zijn tochten met de roeiboot door de rietlanden, waar hij geniet van het observeren van vogels en andere dieren. Zonder speelkameraadjes zoekt hij vaak het gezelschap van zijn moeder op, terwijl de band met zijn vader is gespannen door diens strengheid en neiging tot fysieke straffen voor zelfs kleine vergrijpen. Buiten het huiselijke gebied komt Maarten zelden, tot zijn eerste pijnlijke confrontatie met de buitenwereld wanneer de dokter zijn amandelen verwijdert in het dorp. Aan deze voor Maarten traumatische ervaring houdt hij pleinvrees over.

Maartens eenzaamheid blijft ook later voortduren. Op de lagere school vindt hij geen aansluiting bij zijn klasgenoten. Vanaf hun eerste kennismaking op de middelbare school valt Maarten voor Martha, maar durft hij haar niet aan te spreken. Zijn enige vriend, Johan Koster, adviseert hem om in de schoolbibliotheek te werken, omdat Martha daar vaak komt. Medescholieren pesten Maarten vanwege zijn gevoelens voor Martha. Terwijl zij bang lijkt te zijn voor zijn onhandige en voorzichtige toenaderingspogingen. Wanneer Maarten thuis voorstelt om naar Martha's kerk te gaan, ontsteekt zijn vader in woede, beschuldigend dat de duivel in hem huist, terwijl zijn moeder begrip toont en hem toestaat naar deze kerk te gaan. Daar aanschouwt Maarten een voor hem verontrustende scène waarin Martha haar hoofd legt op de schouder van een man tijdens de dienst. Dit doet zijn geloof ernstig wankelen.

Mijn analyse van deze roman volgt het triadisch functioneel model van Zapf (2016). De roman biedt niet alleen een inzichtelijke verkenning van Maartens innerlijke wereld, maar geeft ook kritiek op de menselijke verhoudingen tot de natuur. Dit sluit aan bij Clark, die het begrip ecokritiek als cruciaal ziet om antropocentrische neigingen in literatuur en cultuur te doorbreken. Zijn doel is een meer inclusieve en ecocentrische visie te bevorderen die de waarde van alle elementen in het ecosysteem erkent. De kerngedachte is dat taal meer is dan een menselijk instrument; het vormt een omgeving waarin we onszelf definiëren (Clark, 2011, p. 46-54). Daarnaast biedt Garrards (2016) onderzoek inzicht in de relatie tussen mens en natuur en pleit hij voor duurzame veranderingen, waarmee hij de groei en de betekenis van ecokritiek als een interdisciplinaire discipline benadrukt die literatuur en milieuwetenschappen verbindt (Garrard, 2016, p. 65). In mijn analyse komt dit tot uiting door de kritische reflectie op de dominante opvattingen over menselijke macht over de natuur en het belang van het herstellen van een harmonieuze relatie tussen mens en natuur.

3.1. Cultuurkritische Metadiscours

De roman kenmerkt zich door een overvloed aan natuurbeschrijvingen. Een deel van deze beschrijvingen omvat biologische of ornithologische observaties, bijna als een les in biologie. Een ander deel beschrijft natuurlijke ervaringen die een connectie suggereren tussen de natuur en de mens, tussen fenomenen in de natuur en persoonlijke situaties, en tussen de innerlijke en uiterlijke wereld – als een spiegel van de natuur (Jellema, 1979, p. 130-131). Cornelius Jellema benadrukt de ambivalente verhouding van de auteur met de natuur, waarbij ‘t Hart de natuur ziet als een object van observatie voor eenzaamheid, maar tegelijkertijd een gevoel van ontzag erkent voor de grootsheid ervan. Hoewel de roman de natuur ziet als een bron van troost, zwijgt zelfs de ongerepte natuur uiteindelijk (Jellema, 1979, p. 132). Ook Wam De Moor merkt op dat de natuur een centrale plaats inneemt (De Moor, 1994, p. 79). ‘Door het hele boek heen speelt de natuur een grote rol. De titel van de roman is daarvoor al een aanwijzing’ (De Moor, 1994, p. 102). De Moor ziet in *Een Vlucht Regenwulpen* een breuk van de schrijver met een meedogenloze, allesbepalende God, ‘maar niet van De Schepper van de natuur’ (De Moor, 1994, p. 106).

Beide critici benadrukken dat de auteur de natuur niet alleen beschrijft als een achtergronddecor, maar als een actieve kracht die is verbonden met de innerlijke wereld van de personages en de thema's van het verhaal. Een belangrijk verschil echter tussen de twee interpretaties is de nadruk die ze leggen op de relatie tussen de mens en de natuur. Jellema benadrukt vooral de eenzaamheid en het gevoel van leegte dat de natuur kan oproepen, terwijl De Moor meer de nadruk legt op de rol van de natuur als een tegenwicht tegen de meedogenloze religieuze cultuur waarin de protagonist opgroeit.

Gelijk vanaf het begin van de roman is het duidelijk dat de natuur een centrale rol speelt in de belevingswereld van de personages en een diepgaande invloed heeft op hun emoties en interacties. De titel roept een gevoel van natuurlijke schoonheid en beweging op. De passage waarin dit naar voren komt, is een cruciaal moment in het verhaal. Na zijn middelbareschooltijd besluit Maarten om celbiologie te gaan studeren in Leiden. In eerste instantie woont hij op kamers bij zijn oom en tante, maar na hun overlijden, gevolgd door de plotselinge dood van zijn vader, verhuist hij terug naar zijn moeder. Maarten koestert een diepe liefde voor zijn moeder. Haar te zien lijden als gevolg van keelkanker, is dan ook hartverscheurend voor hem. Zijn moeders beproeving verwijderd Maarten nog verder van zijn geloof. Vooral wanneer twee ouderlingen van de kerk hem confronteren met het idee dat zijn moeder niet naar de hemel zal gaan vanwege vermeende zonden en hem verwijten maken over zijn gebrek aan kerkgang. Maarten ontvlamt in woede. Hij jaagt de ouderlingen weg. Hun houding bevestigt opnieuw zijn gevoelens van bedrog rondom het geloof. De volgende dag sterft zijn moeder, en op dat moment ziet Maarten een zwerm regenwulpen overvliegen, wat een zeer emotioneel moment voor hem is.

Het beeld van regenwulpen die in formatie vliegen, suggereert een gevoel van vrijheid en harmonie in de natuur. Voor Maarten vertegenwoordigen de regenwulpen een moment van transcendentie of een vlucht uit zijn emotionele pijn. Het zien van de regenwulpen op het moment van zijn moeders dood is een krachtig beeld. De regenwulp staat bekend om zijn lange migratietochten (Vogelbescherming Nederland, z.d.). Deze migratie dient als een metafoor voor Maartens eigen innerlijke reis, zijn zoektocht naar identiteit en zingeving te midden van verlies en lijden. De regenwulpen die overvliegen op het moment van zijn moeders heengaan, zijn te interpreteren als een natuurlijk fenomeen dat Maartens innerlijke emotionele staat weerspiegelt. Het verbindt hem met de natuur op een moment van diepe persoonlijke crisis. Zowel de titel als de

bijbehorende passage nodigen de lezer uit om na te denken over de relatie tussen mens en natuur, en hoe de natuur kan dienen als een bron van troost, betekenis en reflectie in tijden van nood. 't Hart moedigt hiermee aan om de natuur meer te waarderen en om de verbinding tussen de menselijke ervaringen en de natuurlijke wereld te verkennen.

De proloog omvat niet louter religieuze overtuigingen, maar ook diep ingebedde opvattingen over de relatie tussen mens en natuur:

Wat verstaat gij door de voorzienigheid Gods?

Antw. De almachtige en alomverteenwoordige kracht Gods, door welke Hij hemel en aarde, mitsgaders alle schepselen, gelijk als met zijn hand nog onderhoudt, en alzo regeert, dat loof en gras, regen en droogte, [...] niet bij geval, maar van zijn vaderlijke hand ons toekomen. (5)

Hier is sprake van een antropocentrisch wereldbeeld waarin de natuur ondergeschikt is aan de wil van God en het belang van de mensheid. Het idee dat alles onder controle is van een goddelijke voorzienigheid rechtvaardigt het menselijk gebruik en misbruik van natuurlijke hulpbronnen. In deze passage is duidelijk te zien hoe de calvinistische achtergrond van 't Hart een rol speelt. De passage benadrukt het belang van het begrijpen van de religieuze wortels van auteurs, zoals benadrukt door Bibro (2015) met betrekking tot de religieuze wortels van de Amerikaanse auteurs. Voor 't Hart is het benadrukken van dergelijke zienswijzen waarin de goddelijke voorzienigheid natuurmisbruik rechtvaardigt, een uitnodiging om zijn roman kritisch, en vooral ook ecokritisch te lezen.

De openingszinnen belichten een diepgaande verbondenheid tussen de protagonist en de natuur, waarbij de passage de zomer voorstelt als een kostbaar bezit dat de hoofdpersoon vasthoudt te midden van veranderingen in de omgeving:

Mijn zomer: In deze ruimte heb ik de zomer gevangen. Insekten zoemen loom in de vochtige warmte. De tijd verstrijkt in hun vleugelslag. Buiten valt het loof, daar zouden deze hommels en zweefvliegen al lang zijn omgekomen in de koude nachten. Hier evenwel is het nog zomer tussen de druiventrossen, mijn zomer, mijn rechtmatige buit in de strijd tegen de wisseling van de seizoenen, het bewijs dat ik in staat ben geweest het verstrijken van de tijd zelf te vertragen. En ik heb

niet alleen mijn zomer maar ook mijn jeugd weten terug te winnen. Het ruikt hier zoals het vroeger ook geurde voordat de teelt van druiven werd vervangen door de kweek van tomaten. O, die onvergetelijke geur; als ik hem in mij opneem door diep te ademen lijkt het wel of ik nog maar vier jaar oud ben en elk moment kan mijn moeder binnenkomen om mij over mijn haar te strijken. (7)

De hoofdpersoon beschrijft de natuurlijke omgeving als een ruimte waarin hij de zomer heeft gevangen. Dit reflecteert een subjectieve en antropocentrische benadering van de natuur, waarbij de mens de natuur ervaart en interpreteert vanuit zijn eigen perspectief en behoeften. De natuur is hier een bron van genot en herinneringen, maar ook een object dat de hoofdpersoon vangt en controleert. De openingszinnen van de tekst belichten de complexe relatie tussen mens en natuur. De beschrijving van het vastleggen van de zomer in een ruimte symboliseert de menselijke drang naar controle over de natuur en de seizoenen. Deze passage belicht de dominante houding van de mens over zijn natuurlijke omgeving. Het contrast tussen de natuurlijke omgeving binnen en buiten, waarbij de zomer binnen in stand blijft, terwijl buiten het loof valt, benadrukt de kunstmatigheid van deze scheiding tussen mens en natuur.

De volgende passage belicht opnieuw de relatie tussen menselijke activiteit, natuurlijke omgeving en cultuur, maar legt ook de nadruk op thema's als arbeid, zorg en geborgenheid:

Zo voorzichtig mogelijk knip ik met een schaarje enkele trossen los, ik leg ze in een met blauw papier bedekt bakje. Vanavond zullen de gasten zich tegoed doen aan de druiven en alleen Jacob en ik zullen weten hoeveel zorg ik aan de teelt ervan besteed heb. Het heeft mij jaren gekost om de druiven opnieuw te kweken nadat ze plaats hadden moeten maken voor de tomaten. (7)

Deze passage onthult de waarde die de protagonist hecht aan natuurlijke hulpbronnen en hoe deze waarde ontstaat door menselijke percepties en culturele praktijken. De ik-persoon beschrijft het zorgvuldige proces van het knippen van druiventrossen en het verzorgen van de druivenplanten. Deze handelingen benadrukken de menselijke manipulatie van de natuurlijke wereld voor persoonlijk gezin, in dit geval het plezier

van de gasten en het behoud van een speciale band tussen de protagonist en Jacob. De druiven zijn niet enkel een bron van genot voor de gasten, maar ook een symbool voor de inspanningen en vaardigheden van Maarten. De vermelding dat de druiven eerder moesten wijken voor tomatenkweek wijst op veranderingen in het landschap door menselijk ingrijpen. De jarenlange inspanning om de druiven opnieuw te kweken, illustreert de moeilijkheden waarmee menselijke ingrepen in de natuur gepaard gaan.

Maarten heeft bedenkingen bij de trouwplannen van Jacob en Jacqueline. Dit is een voorbeeld van een passage die licht werpt op de relatie tussen menselijke emoties, menselijke interacties en de natuurlijke omgeving, waarbij de natuur dient als een toevluchtsoord en een bron van troost tijdens tijden van emotionele stress. De natuur biedt troost voor Maarten en Jacob als de laatste problemen in zijn relatie ondervindt: ‘Vaak heeft Jacob hier gelogeed als er weer eens sprake was van een soort crises in hun relatie. We roeiden dan urenlang in de rietlanden, we telden de vogels vroeg in de morgen’ (7). De rietlanden dienen als een toevluchtsoord. Dit benadrukt de rol van de natuur als een bron van rust en herstel voor het menselijk welzijn.

Het cultuurkritische metadiscours belicht het vermogen van culturele uitingen om kritiek te leveren op bestaande normen of machtsstructuren. In de besproken passages fungeert de natuur als een cultureel en sociaal geconstrueerde ruimte. Deze passage tonen aan hoe ‘t Hart door middel van natuurbeschrijvingen vragen oproept over de relatie tussen mens en natuur. De natuur dient als een spiegel voor menselijke emoties, maar ook als een commentator op de religieuze en culturele waarden die onderdeel zijn van de protagonist.

3.2. Verbeeldingsvol Tegen-Discours

Maarten wil geen tuinder worden en in de voetsporen treden van zijn vader en ooms. Zijn vader wil hem juist wel in de tuin laten werken na de lagere school (tegenwoordig basisschool). Maarten werkt hard om uit te blinken op school. Zijn onderwijzers willen hem steunen en gaan het gesprek aan met de vader. De weg naar Maartens huis lijkt een hindernis, maar ‘[z]e vonden de weg naar ons huis door de weilanden’ (8). De verwijzing naar de gecultiveerde natuur (de weg door de weilanden) als een belemmering en de opmerking dat ‘ze de weg naar ons huis vonden door de weilanden’ suggereert een spanning tussen de natuurlijke omgeving van het platteland en de

menselijke interventie daarin. Dit suggereert subtiele kritiek op de dominante opvatting dat de natuur iets is dat ondergeschikt is aan menselijke doeleinden.

De hoofdonderwijzer geeft niet op. Het verhaal schildert zijn tocht af als een moeizame queeste: ‘Hij liep met mij over het smalle tegelpad naar ons huis na vier uur, dwars door de weilanden in de winter’ (9). De bereidheid van de hoofdonderwijzer om zo ver te gaan als het lopen door de weilanden in de winter toont zijn toewijzing aan Maarten en zijn geloof in het belang van educatie en ontwikkeling. De traditionele associatie van weilanden met landbouw, weerspiegelt de bredere context van menselijke interactie met de natuur. Het lopen door de weilanden in de winter versterkt de symbolische daad van het oversteken van de grenzen tussen de menselijke cultuur (weilanden) en natuurlijke elementen (winter).

Na wederom een moeizame strijd met zijn vader, mag Maarten biologie aan de Landbouwhogeschool van Wageningen gaan studeren. De macht die de mens over de natuur heeft, raakt Maarten diep. Het obsedeert hem zelfs:

Aan het einde van de laatste middag werd ons op de zolder van één van dit instituten een weefselkweek getoond. Een analiste vertelde ons dat de oranje cellen die wij zagen, gekweekt waren uit één cel van een winterwortel. Die primitieve kweek maakte een overweldigende indruk op me. [...] Ik staarde angstig naar de reageerbuis. Ik mocht de buis vasthouden en keek naar het vormloze hoopje cellen. Tijdens de maand september toen de meeste anderen bij de diverse studentenverenigingen een kennismakingsperiode doormaakten – ik niet, ik werd nihilist – dacht ik na over de weefselkweek. Ik hielp mijn vader in de tuin. Om vijf uur stonden we op en plukten tomaten in de allengs warmer wordende warenhuizen. In de groengele kleur van de plukrijpe tomaat zag ik het vale oranje voor me van de cellen in de reageerbuis. (10)

Maartens ervaringen en observaties tijdens zijn studie biologie illustreren een interessante dynamiek tussen menselijke macht over de natuur en de daaruit voortvloeiende morele en existentiële dilemma’s. De mogelijkheid om cellen van een winterwortel te kweken tot een primitieve vorm van leven laat Maarten diep nadenken over de aard van menselijke interventie in de natuurlijke wereld. Dit roept vragen op over de ethiek van genetische manipulatie en de impact ervan op de natuurlijke orde.

Maartens obsessie met deze kwesties toont aan hoezeer zijn studie en de confrontatie met de macht die mensen lijken te hebben over de natuur hem beïnvloeden. Zijn ervaring met het vasthouden van de reageerbuis met de gekweekte cellen en het zien van het ‘vormloze hoopje cellen’ roept gevoelens van angst op, wat wijst op een diepe existentiële crisis over de menselijke relatie met de natuur.

Het verbeeldingsvol tegen-discours, dat het verhaal presenteert, benadrukt de noodzaak van een respectvolle en harmonieuze relatie met de natuur op verschillende manieren. Impliciet bekritiseert het verhaal de traditionele opvattingen van de natuur als ondergeschikt aan menselijke doeleinden. Maarten verzet zich tegen het traditionele agrarische leven dat zijn vader en ooms vertegenwoordigen. Hiermee geeft hij aan dat er alternatieve perspectieven zijn op hoe we ons tot de natuur kunnen verhouden. Zijn obsessie met de weefselkweek en de ethische dilemma's die dit met zich meebrengt, confronteert Maarten met de grenzen van menselijke interventie in de natuur en de morele implicaties daarvan. Het feit dat Maarten zijn opleiding aan de Landbouwhogeschool volgt en tegelijkertijd worstelt met existentiële dilemma's over menselijke macht over de natuur, benadrukt de diepe verwevenheid tussen mens en natuur. Zijn ervaringen en observaties tijdens zijn studie tonen aan dat menselijke interventie in de natuur niet zonder ethische en existentiële implicaties is, en dat we ons bewust moeten zijn van onze impact op en afhankelijkheid van de natuurlijke wereld.

3.3. Re-Integratief Interdiscours

Maarten voelt zich eenzaam tijdens de bruiloft van Jacob wanneer hij kinderen ziet spelen in de tuin rond het kasteel. Deze scène belicht de kloof tussen Maartens ervaringen als eenzame volwassene en de vreugde van de samen spelende kinderen:

Zonnewijzer: Op het plein spelen kinderen, de kinderen van de bruiloftsgasten, ze rennen rond in het septemberzonlicht en ik hoor hun stemmen. Steeds vallen gele bladeren van kastanjabomen omlaag, ze bedekken het vredige plein.[...] In het midden is een grasveldje met een zonnewijzer waarop het zonlicht uiteenspat. [...] Ze [de kinderen] doen een spel waarbij ze voortdurend van boom naar boom rennen. Er zijn tien bomen zodat telkens twee kinderen zonder boom zijn maar voor het elfde kind doet de zonnewijzer dienst als boom. Ik begrijp dat het erom gaat een boom te hebben. Telkens is een ander kind zonder

boom als ze, snel rennend, van boom verwisseld hebben. Nooit heb ik zo'n spel gespeeld. Maar misschien zou ik altijd zonder boom zijn geweest. (15)

Het werkwoord getroffen roept de associatie met pijn en geweld op, alsof de bladeren van de bomen bewust gewelddadig zijn. Hun spel beschermt de kinderen, maar bij Maarten raakt het juist een groot verdriet. Zijn pijn contrasteert met de beschrijving van de kinderen die spelen onder het zonlicht in een sfeer van rust en harmonie met de natuur. Het grasveldje met de zonnewijzer in het midden fungeert als een symbool van verbindende elementen tussen mens en natuurlijke omgeving. De zonnewijzer, die het zonlicht weerkaatst, symboliseert de cyclische aard van de natuur en herinnert aan de menselijke afhankelijkheid van natuurlijke processen zoals tijd en seizoenen. Het spel van de kinderen met de zonnewijzer als een extra 'boom' voor het elfde kind, illustreert het belang van verbondenheid met de natuur en de creativiteit van de menselijke geest om oplossingen te vinden binnen de natuurlijke omgeving. Deze passage benadrukt de noodzaak van een gezonde relatie tussen mens en natuur en het creëren van ruimte voor speelsheid, verbondenheid en zingeving binnen de natuurlijke omgeving.

Ook de volgende zinnen benadrukken het belang van het herstellen van de relatie tussen mens en natuur, en het terugvinden van een gevoel van verwondering en speelsheid binnen de natuurlijke omgeving: 'Soms worden ze [de kinderen] getroffen door vallende bladeren. Maar dat merken ze niet, ze rennen over het tapijt van bladeren en ze vervelen zich niet. Vreemd dat niets mij zoveel pijn doet als de aanblik van spelende kinderen.' (15). Het observeren van de spelende kinderen, die de vallende bladeren omarmen als een tapijt om zichzelf op te vermaken, roept een beeld op van spontane verbondenheid met de natuurlijke omgeving. De kinderen zijn zich niet bewust van de impact van hun spel op Maarten, maar ervaren vreugde, en integreren de natuurlijke elementen in hun spelletjes. Het plezier van de kinderen staat in contract tot de gevoelens van pijn en gemis die Maarten ervaart bij het aanschouwen van hun spel.

Maarten loopt weg van de kinderen. In de volgende passage staat de natuur ten dienste van de mens, maar biedt ook een tegenwicht:

Ook hier is een groot raam, door houten sponningen in kleine ruitjes verdeeld, en het ziet uit op een eilandje midden in de slotgracht, een kleien tuin in het water waarop hakhout groeit en meerkoeten rondlopen. In het water doen eenden

aanvallen op elkaar. Waterhoentjes lopen klapwiekend over de gracht, dwars over de weerspiegeling van het zonlicht in het water. (16)

Hier presenteert de passage de natuur als dienende aan de mens, zoals blijkt uit de beschrijving van het eilandje in de slotgracht met hakhout. Dit weerspiegelt een antropocentrisch wereldbeeld waarin de natuur een hulpbron is die de mens kan exploiteren. Dit getuigt van een houding van dominantie over de natuur, waarbij de mens menselijke belangen boven die van andere levende wezens en ecosystemen plaatst. In contrast hiermee biedt de beschrijving van het gedrag van de vogels, zoals de meerkoeten en de waterhoentjes, die actief zijn in de gracht, een tegenwicht aan deze antropocentrische houding. Het gedrag van de vogels lijkt te resoneren met dat van de spelende kinderen. Dit suggereert dat er een inherente verbondenheid bestaat tussen mens en natuur.

Een van de belangrijkste passages uit de roman is het moment waarop Maarten zich in het laboratorium bevindt, waar hij celwoekeringen observeert en manipuleert in een veilige en door de mens gecontroleerde omgeving. Deze omgeving symboliseert de menselijke drang om de natuur te beheersen, waarbij de mens wetenschappelijke en technische ontwikkelingen gebruikt om de natuur naar onze wil te vormen. Maartens kweken en manipuleren van celwoekeringen, geeft uitdrukking aan de menselijke wens tot dominante over de natuurlijke wereld. Hier ziet de mens de natuur als een bron waaruit ze dingen kunnen controleren en manipuleren voor eigen doeleinden. Bovendien bestempelt de mens dergelijke ontwikkelingen als vooruitgang. Maartens handelingen in het laboratorium weerspiegelen zijn diepgewortelde drang om controle uit te oefenen over zijn omgeving, een drang die voortkomt uit zijn innerlijke conflicten en de invloed van zijn religieuze opvoeding:

Ik sla de celwoekeringen gade die zich achter glas in een speciaal door mij geconstrueerde broedstoof bevinden. Ik denk aan de lange weg die ik heb afgelegd om zover te komen als ik nu ben. Eerst heb ik met zoetwaterpoliepen gewerkt en daarbij kon ik zonder enige moeite uit één cel van een poliep een heel nieuw organisme klonen. Ik kon toen nog maar niet begrijpen waarom ik wilde klonen, waarom ik uit één cel een heel organisme wilde laten opgroeien of misschien begreep ik het ook wel maar als ik het al begreep dan was het net

alsof ik het alleen maar wilde doen om mijzelf te bewijzen dat het niet kon, dat het nooit mogelijk zou zijn – wel met een poliep, wel met een hoger organisme, een inktvis misschien zelfs – maar nooit met een zoogdier. En nu kan ik het toch al met een cel van een woestijnmuis. (18)

Maarten is bang om leven te creëren, waarbij zijn godsdienstige opvoeding een dominante rol speelt. Zijn innerlijke strijd tussen wetenschappelijke kennis en de invloed van zijn diep gewortelde religieuze ideeën, belicht de gecompliceerde relatie tussen wetenschap, religie en ecologie. Hierbij botsen ethische en morele overwegingen vaak met menselijke drang naar kennis en macht. De passage benadrukt ook Maartens fascinatie met het klonen van organismen, en zijn zoektocht naar begrip van de grenzen van wat mogelijk is. Zijn evolutie van het klonen van zoetwaterpoliepen tot het klonen van zoogdieren, zoals de woestijnmuis, illustreert de voortdurende vooruitgang van menselijke technologieën en de toenemende mogelijkheden om de natuurlijke wereld te vormen.

Het re-integratief interdiscours in het verhaal is verweven in de contrasten tussen Maartens eenzame ervaringen en de vreugde van de spelende kinderen. Hierbij staan de kinderen symbool voor een harmonieuze relatie met de natuur. De beschrijving van de natuur die ten dienste staat van de mens en de tegenwicht gevende vogelgedragingen belichten de spanning tussen antropocentrische dominantie en natuurlijke verbondenheid. Ten slotte, Maartens innerlijke conflict tussen wetenschap en religie illustreert de complexe relatie tussen menselijke drang naar kennis en morele overwegingen binnen de context van de natuurlijke wereld.

3.4. Conclusie

Het cultuurkritisch metadiscours, dat traditionele opvattingen uitdaagt, presenteert de natuur als een essentieel element in het leven van de personages, waarbij het een diepgaande invloed heeft op hun emoties, interacties en innerlijke ontwikkeling. De natuur biedt niet louter een bron van troost en betekenis, maar dient ook als spiegel voor de innerlijke emotionele staat van de personages. Maarten ziet de regenwulpen op het

moment dat zijn moeder sterft. Dit symboliseert zijn innerlijke reis en zoektocht naar identiteit te midden van verlies en lijden.

Door het creëren van een tegen-discours onderzoekt de roman hoe de natuur als een kritische stem tegenover ingewortelde normen en machtsstructuren kan functioneren. Het verhaal benadrukt de noodzaak van een respectvolle relatie met de natuur. Ook bekritiseert het traditionele opvattingen over de menselijke superioriteit over de natuur en presenteert alternatieve perspectieven. Maartens verzet tegen het conventionele agrarische leven van zijn familie, belicht dat er andere manieren zijn om met de natuur om te gaan. Het volgen van diepgewortelde tradities is niet altijd de juiste weg. Zijn betrokkenheid bij weefselkweek confronteert hem met de grenzen van menselijke interventie en de ethische dilemma's ervan. Zijn studie aan de Landbouwhogeschool en zijn existentiële worstelingen benadrukken de diepe band tussen mens en natuur, waarbij hij leert dat onze acties in de natuur morele en existentiële consequenties hebben die we moeten erkennen.

Het re-integratief interdiscours laat zien dat de natuur ook een bron van verwondering, speelsheid en verbondenheid kan zijn. De roman presenteert de interacties met de natuur als een uitdrukking van een diepere symbiose tussen beide. Het spel van de kinderen in de natuurlijke omgeving symboliseert bijvoorbeeld de spontane verbinding en het plezier die voortkomen uit de uitwisseling met de natuurlijke wereld. Bovendien benadrukt de roman het belang van het herstellen van de relatie tussen mens en natuur. De interne worsteling van Maarten tussen wetenschap en religie laat zien hoe ingewikkeld de relatie is tussen de menselijke zoektocht naar kennis en de ethische overwegingen binnen het kader van natuurlijke beïnvloeding.

In conclusie illustreert de roman niet louter de diepten van het menselijke bewustzijn, maar fungeert het ook als kritiek op de menselijke verhouding tot de natuur. Het volgende hoofdstuk onderzoekt de ecologische metanarratieven in *De Nachtstemmer*.

Hoofdstuk 4: *De Nachtstemmer*

De recentste roman van 't Hart, *De Nachtstemmer*, verschijnt in 2019. Met deze roman heeft de auteur de eretitel 'ras-ouwehoer' dik verdiend, aldus Hans Vervoort (2020). De recensent schrijft:

Het kan als aanmatigend worden beschouwd om Maarten 't Hart een ras-ouwehoer te noemen, maar het is hier wel degelijk als compliment bedoeld. In *De nachtstemmer* doet 't Hart deze naam eer aan. Zijn verhaal mag niet geïnterrumpeerd worden, moet doorgelezen worden tot het volgende hoofdstuk, pas dan mag er even gepauzeerd worden. Maar het is een zeer 't Hartiaans slot van dit fraaie en met kennelijk plezier geschreven ouwehoerverhaal' (Vervoort, 2020).

De recensie impliceert dat 't Hart in zijn nieuwste roman een kritische houding aanneemt over gangbare opvattingen. Zijn jongste roman is inderdaad een verhaal dat traditionele denkpatronen bevraagt. Bovendien leest het vlot weg en bevat het ook volop humor, zoals alleen al in veel van de gekozen namen en beschrijvingen van personages is te zien.

Het verhaal volgt Gabriel (Gabe) Potjewijd, een orgelstemmer uit Groningen. Na het verlies van zijn vrouw in een tragisch treinongeluk, richt hij zich voornamelijk op zijn werk. Hoewel hij meestal in Duitsland werkt, is hij nu ingehuurd om een orgel te stemmen in een klein havenplaatsje in Zuid-Holland. Dat lijkt sterk op Maassluis waar de auteur zelf is opgegroeid. Bij aankomst merkt Gabe dat de reizigers zich haasten om weg te komen, een eigenaardigheid van de plaats en zijn inwoners. Gabe komt terecht in een vreemde gemeenschap van voornamelijk xenofoben die graag grappen uithalen met buitenstaanders. Er zijn geen hotels, dus belandt hij in het Zeemanshuis, een café met enkele gastenkamers te huur, gerund door een norse waard, die een bril zonder glazen draagt. Gabe ontmoet een Braziliaanse weduwe en haar dochter, die hem assisteren bij het stemmen van het orgel. Door hun hulp belandt de orgelstemmer in problemen die uiteindelijk toch oplossen, maar dan wel op onverwachte wijze.

De belangrijkste personage, naast de hoofdpersoon, is Lanna. Zij is een 16-jarig meisje, dochter van de Braziliaanse weduwe Gracinha, dat de mensen in haar

woonplaats beschouwen als ‘een eigenaardig geval, een verstandelijk gehandicapt meisje’ (46). Ze helpt Gabe bij het stemmen van het orgel en blijkt een vaardige hulp. Lanna’s positieve contact met Gabe is cruciaal voor de ontwikkeling van het verhaal. Ook de moeder van het meisje speelt een belangrijke rol. Gracinha is een mooie weduwe met een goed pensioen van haar overleden man, een zeevaartkapitein.

Mijn analyse laat zien dat ook in deze roman ‘t Hart onder meer – net als in *Stenen voor een Ransuil* – mise en abyme toepast om verrijking en verdieping te bewerkstelligen. Muziek en de Bijbel fungeren als ingebedde elementen hiervoor en nodigen de lezer uit kritisch na te denken over de relatie tussen mens en natuur. De muziek fungeert als een metafoor voor het verhaal zelf: net zoals Gabe de orgelpijpen afstemt, stemt de auteur het verhaal en brengt hij het tot een harmonieus einde. Bovendien gebruikt de roman de Bijbel om de thema’s en conflicten uit het hoofdverhaal te weerspiegelen. Dit creëert een gelaagdheid en versterkt de diepgang van het verhaal.

Hoewel het lijkt of de natuur een minder grote rol speelt dan de andere door mij geanalyseerde romans, blijkt wel degelijk dat ‘t Hart gangbare opvattingen over de relatie tussen mens en natuur bevraagt en heroverweegt. Bijvoorbeeld, de weersomstandigheden spelen een belangrijke rol door het verhaal heen om te benadrukken hoezeer Gabe afwijkt van de bewoners van het kleine havenplaatsje in Zuid-Holland. Bij aankomst haasten alle passagiers de trein uit en rennen over het perron weg, tot grote verbazing van de hoofdpersoonage: ‘Zo geviel het dat ik daar moederziel alleen in de miezerregen onder een dik wolkendek voor de gesloten spoorbomen stond te wachten’ (14).

4.1. Cultuurkritische Metadiscours

Een van de sleutel passages⁶ is hoofdstuk 2 *De ezelin van Bileam*, dat is gebaseerd op een parabel uit het Oude Testament. Dit Bijbelverhaal is een vorm van mise en abyme.

⁶ In mijn onderzoek heb ik dit niet betrokken, maar ik ben mij bewust van het spraakmakende proces tegen Gerard Reve over zijn bundel *Nader tot U*, gepubliceerd in 1966. In dit jaar werd Reve strafrechtelijk vervolgd wegens een deel van de tekst uit zijn bundel, dat werd gebruikt tijdens het Ezelproces (1966-1968), waarin de auteur werd beschuldigd van godslastering. Hij had beschreven hoe hij seks zou hebben met God, die hij voorstelde als een ezel. Hoewel de rechtbank de uitlatingen als godslasterlijk zag, oordeelde ze dat het niet smalend was, waardoor Reve werd vrijgesproken. Het Hof en later de Hoge Raad bevestigden dit oordeel, waarbij zij benadrukken dat

Het verhaal is ingebed in het hoofdverhaal en weerspiegelt de thema's van geloof, twijfel en interpretatie van heilige teksten. Gabe logeert in het 'Te Huis voor Zeelieden', waar op zijn eerste avond de maandelijkse bijeenkomst plaatsvindt van de mannenvereniging Schrift en Belijdenis. Broeder Koevoet spreekt over het Bijbelse verhaal, de ezel van de waarzegger Bileam. Koning Balak vraagt de waarzegger de Israëlieten te vervloeken. Bileam, na een nachtelijke ontmoeting met God, weigert. God waarschuwt hem dat Hij het volk Israël heeft gezegend en niemand kan hen vervloeken. Bileam is overtuigd van Gods wil, en weert de boodschappers van Balak af. Maar deze geeft niet op en stuurt opnieuw gezanten. Uiteindelijk gaat Bileam met hen mee, op voorwaarde dat hij alleen zegt wat God hem opdraagt. Onderweg naar Balak ondervindt de waarzegger een reeks onverklaarbare gebeurtenissen. Een engel verschijnt op zijn pad, maar alleen zijn ezel ziet deze. De ezel ontwijkt de engel driemaal. Bileam, in zijn frustratie, slaat het dier herhaaldelijk, totdat de ezelin uiteindelijk spraakvermogen van God ontvangt en tegen Bileam spreekt, waarbij ze hem confronteert met zijn onredelijkheid. De engel legt uit dat hij Bileam heeft tegengehouden om hem te beschermen, omdat zijn weg naar de afgrond leidt. Bileam beseft dat hij zijn leven aan de ezel te danken is en gehoorzaamt de engel. Bileam hervat zijn reis, maar hij weet nu dat hij God moet gehoorzamen (Carroll & Prickett, 2008, *The Bible: Authorized King James version, Numbers*, chapter 22, p. 194-196).

Gabe zit aan tafel voor zijn avondeten en hoort het Bijbelverhaal aan. Hij herinnert zich dat hem als tienjarige het verhaal werd verteld door een gereformeerde dominee. Hij was toen al stomverbaasd dat mensen dit verhaal klakkeloos geloven:

Ik dacht: hoe is het toch mogelijk dat al deze kerels die zotte, onwaarschijnlijke bijbelsprookjes zo moeiteloos accepteren als waargebeurd, hoe kan dat nou, pratende slangen, muren van water, [..], sprekende ezels, [...], Jona drie dagen in de buik van een vis, raven die je ontbijt aandragen, ja het hele heelal plotseling stilgezet alsof het maar niks is, [...], wandelen op water, opstanding uit de doden, menslief, zo'n hele bijbel vol zotterij en apekool, en toch wordt het klakkeloos geloofd. (26)

voor smalende godslasteringen de intentie godsdienstige gevoelens te krenken, is vereist. (Publicatie Oud Arrest Uit 1968: Het Zgn. Ezelproces van Schrijver Gerard Reve, z.d.)

Deze passage benadrukt de traditionele acceptatie van Bijbelse verhalen als waar gebeurd zonder kritische reflectie. Bovendien legt het de nadruk op de menselijke dominantie over de natuur en het antropocentrische wereldbeeld dat doorklinkt in religieuze overtuigingen. Het verhaal van Bileam en de ezelin dient als een allegorie voor de menselijke verhouding tot de natuur. De ezelin, als dierlijk personage, vertegenwoordigt de stem van de natuur zelf. Haar vermogen om te spreken, een wonderbaarlijke gebeurtenis in het verhaal, symboliseert het potentieel voor communicatie en begrip tussen mens en natuur. Het feit dat alleen Bileam haar woorden hoort en pas naar haar luistert wanneer ze in zijn taal spreekt, wijst op de menselijke neiging om selectief te luisteren naar de stem van de natuur. Het ingebedde verhaal bekritiseert het antropocentrische wereldbeeld dat inherent is aan veel religieuze overtuigingen. Gabe's onbegrip voor het feit dat mensen deze 'zotte, onwaarschijnlijke bijbelsprookjes' kritiekloos voor waar aannemen, wijst op een breuk tussen menselijke, culturele overtuigingen en de realiteit van de natuurlijke wereld. Ook is het een ontkenning van dierlijk bewustzijn. Het hoofdstuk opent ruimte voor reflectie over hoe religieuze overtuigingen en culturele tradities de menselijke perceptie van en de interactie met de natuur beïnvloeden.

De tweede sleutelpassage gaat over een geit.⁷ De eerste nacht in het Zeemanshuis slaapt Gabe slecht en denkt hij terug aan de geit Drieke van de buurman van zijn ouderlijk huis, die de buurtbewoners Ai Stront noemen. Wanneer de jonge Gabe op een zondagmorgen alleen thuis is, omdat hij te klein is voor de lange tocht naar de kerk in Delfzijl, gaat hij op zoek naar Drieke. Gabe wandelt,

naar de boerderij van Ai Stront. Hij heette anders, maar dat is nu eenmaal zijn bijnaam. Voor zover ik wist was hij ouderling, dus ik ging er voetstoots van uit dat ook hij, samen met zijn vrouw, ter kerke was gegaan. Mij leek dat een goede gelegenheid om de boerderij met haar kolossale erf en haar fraaie stallen eens aan een grondige inspectie te onderwerpen. Daar was op andere tijdstippen geen denken aan, want zonder mankeren werd je door Ai Stront met een riek van het erf gejaagd als je ook maar één voet op zijn gewijde grond zette. Wat mij aldaar het meest fascineerde was een reusachtige spierwitte geit – Drieke heette ze – die vrij mocht rondlopen, en keer op keer de paarden de stuipen op het lijf joeg

⁷ Zie voetnoot 5.

en altijd op mij afrende als ze me op weg naar school voorbij zag komen en me dan vriendelijk aanstootte met haar vervaarlijke kop, en een flink eind met mij mee opliep. Die geit had een groot zwak voor mij, en het streelde mij dat een dier zo dol op mij was, dit temeer daar zij mijn broers en zussen niet kom uitstaan. [...] Maar zag ze mij dan begon ze, voordat ze huppelend op mij afkwam, dadelijk vrolijk te mekkeren, en elke keer als ik met mijn vingers liefkozend in haar dikke vacht woelde, en in haar kolossale ogen keek, verwachtte ik, tegen beter weten in, dat ze opeens, net als de ezelin Bileam, tegen me zou gaan praten. (35-36)

Bij een zwarte schuur stond mijn witte metgezel, en achter haar verrees Ai Stront. Hij stond met zijn rug naar mij toe, dus zag hij mij niet, maar ik schuifelde niettemin achteruit en verschanste mij zo goed mogelijk achter zijn hooiberg. Tussen drogende grashalmen door glurend kon ik vrij goed zien wat zich bij de zwarte schuur afspeelde. Het eerste wat mij opviel waren bungelende bretels. Die schudden heen en weer omdat Ai zelf nogal woest bewoog. Wat ik ervan maakte was dat hij zijn witte geit met man en macht vooruit probeerde te duwen, hoewel hij het dier tegelijkertijd ook met zijn kolossale knuisten zo stevig omklemd hield dat het dier geen stap kon zetten. (37)

Steeds heb ik nog maanden daarna, als die wondergeit weer vrolijk mekkerend op mij afkwam, de gedachte niet van mij kunnen schudden dat die evenhoevige schoonheid eens, op een doodgewone maandag onder een doodgewone wolkenlucht, net als de ezelin van Bileam zou gaan praten, en mij zou toevertrouwen: ‘Wat je toen zag, moest ik elke zondag onder kerktijd ondergaan. (38-39)

De passage maakt het misbruik van de geit extra ingrijpend, omdat de scène het geweld tegen een onschuldig dier focaliseert via de kinderogen van Gabe. Hij is zelfs nog te jong om te begrijpen wat hij ziet. Hiermee is het contrast tussen de onschuld van een kind en het wangedrag van de boer des te groter. Het gebruik van metonymie versterkt de passage nog verder. Hier is namelijk sprake van *pars pro toto* om de situatie te suggereren door een enkel detail (de bungelende bretels) te beschrijven. Het verdiept de tekst doordat het de verbeelding (en afschuw) van de lezer prikkelt en ruimte laat voor

interpretatie (Boven, E. van & Dorleijn, G., 2013, p. 186). Bovendien roept de passage extra vragen op door gebruik te maken van situationele ironie (zie ook de pad-scène in *Stenen voor een Ransuil*), omdat de volwassen lezer meer weet dan de focalisator. Gabe beseft niet wat hij ziet als kind, maar de volwassen lezer heeft al snel door wat er zich afspeelt. De scène werpt een kritische blik op menselijke arrogantie tegenover de natuur, waarbij Ai Stront de geit exploiteert om in zijn behoeften te voorzien.

Bestialiteit is een ernstig vergrijp, zowel binnen mens-dierrelaties als in religieuze contexten. In de Bijbel geldt een uitdrukkelijk verbod: ‘Neither shalt thou lie with any beast to defile thyself therewith’, waarop de doodstraf staat: ‘And if a man lie with a beast, he shall surely be put to death’ (Carroll & Prickett, 2008, *The Bible: Authorized King James version*, Leviticus, chapter 18: 23, p. 144, and chapter 20: 15, p. 147). De bestialiteit werpt een bijzonder verontrustende blik op het karakter van Stront. Het toont gebrek aan respect voor zowel menselijke waarden als dierenwelzijn. Het suggereert een diepgewortelde immoraliteit. Bovendien staat de gruweldaad van Stront lijnrecht tegenover het kinderlijke vertrouwen van Gabe, die ‘er voetstoots van uit [ging] dat ook hij [Ai Stront], samen met zijn vrouw, ter kerke was gegaan’ (35).

Ook de manier waarop het verhaal de geit presenteert, staat regelrecht tegenover de wijze waarop het de boer beschrijft. De beschrijving van de geit is gelijk een onschuldig kind, ondanks haar gevaarlijke uiterlijk. Zij speelt met paarden, knuffelt Gabe, huppelt en heeft net als een baby (in verhouding) enorme ogen. Bovendien is de geit wit, de symbolische kleur van de onschuld. Dit steekt scherp af bij de boer die de bijnaam Stront heeft en zich schuldig maakt aan bestialiteit.

De beschrijving van Stront, die de geit seksueel misbruikt, symboliseert menselijke arrogantie en uitbuiting van dieren voor eigen gewin. Stront vertegenwoordigt hier de menselijke neiging om de natuur te domineren en te exploiteren zonder enig respect voor de intrinsieke waarde van ander leven. Het verhaal stelt de geit voor als een symbool van onschuld en puurheid, in contrast met de brute handelingen van Stront. Door de geit te beschrijven als speels, liefdevol en onschuldig, benadrukt de tekst de kloof tussen de natuurlijke wereld en de wreedheid van menselijk gedrag. Gabe, nog te jong en onschuldig om de volledige omvang van de bestialiteit te begrijpen, belichaamt de onschuldige relatie die kinderen vaak hebben met de natuur, voordat volwassen attitudes invloed op hen hebben.

Het verhaal maakt ook een verbinding met de andere sleutelpassage in het boek, namelijk het verhaal over de pratende ezel, waarin ook een onschuldig, evenhoevig, vrouwelijk dier slachtoffer is van wangedrag door de mens. De vrouwelijke dieren tonen meer begrip, wijsheid en kennis dan de volwassen, mannelijke personen, die falen de wereld te begrijpen en deze slechts voor hun eigen voordeel of plezier gebruiken en zelfs misbruiken. De referentie naar de pratende ezelin in de Bijbelparabel voegt een diepere laag toe aan het verhaal. Net zoals de ezelin in het Bijbelse verhaal van Bileam spreekt om de mannelijke arrogantie en onwetendheid aan de kaak te stellen, suggereert de gedachte van Gabe dat de geit zou kunnen spreken een soort goddelijke interventie. Die het menselijk wangedrag veroordeelt en het lijden van de natuur beëindigt.

Beide sleutelpassages bieden een kritische reflectie op de menselijke houding tegenover de natuur en illustreren de noodzaak van een respectvollere en empathischere relatie met de natuurlijke wereld. Het verhaal presenteert de ezelin en de geit niet als domme dieren die slaafs een mens gehoorzamen, maar juist als wezens die in staat zijn tot communicatie en meer moraliteit bezitten dan hun eigenaren. Dit suggereert ook dat dat er een overvloed aan kennis en inzicht in de natuur is die de mens vaak over het hoofd ziet, als vanzelfsprekend beschouwt, of opzettelijk negeert.

4.2. Verbeeldingsvol Tegen-Discours

De analyse van het verhaal van de ezelin van Bileam vanuit een verbeeldingsvol tegen-discours laat zien hoe deze parabel fungeert als een *mise en abyme*, waarin het Bijbelse verhaal is ingebed in het hoofdverhaal van Gabe en zijn ervaringen. Dit reflecteert de complexiteit van menselijke interpretatie van heilige teksten en geloofstradities. De parallellen tussen de ervaringen van Bileam en die van Gabe weerspiegelen de voortdurende relevantie van deze thema's in verschillende contexten. Gabes reactie op het Bijbelse verhaal, gekenmerkt door zijn verbazing over het klakkeloos geloven van Bijbelse sprookjes, illustreert een kritische houding tegenover conventionele denkbeelden en geloofstradities. Door Gabes perspectief te belichten, daagt de tekst impliciet de dominante geloofsnarratieven uit en moedigt het de lezer aan kritisch na te denken over hun eigen overtuigingen. De rol van de ezelin als sprekend wezen binnen het verhaal laat een vorm van symbolische machtstoekenning aan de natuur zien. De stem van de ezelin en haar kracht Bileam te confronteren, personifieert de natuur.

Hiermee benadrukt het verhaal het vermogen van de natuur om wijsheid en inzicht te bieden.

Ook de passage over de geit Drieke kent symbolische macht toe aan de natuur. Het verhaal stelt de geit voor als een levendig personage, met emoties en interacties die de conventionele mens-dierrelaties overstijgen. Haar genegenheid voor Gabe, in contrast met haar afkeer voor zijn broers en zussen, benadrukt haar individualiteit. Deze symbolische machtstoekenning aan Drieke geeft aan dat de natuur niet alleen een passieve achtergrond is, maar actief is betrokken bij de levens van mensen en hen kan beïnvloeden op een diepgaande manier. De beschrijving van de geit en haar relatie met Gabe weerspiegelen een expressie van verbondenheid en empathie tussen mens en dier. Dit contrasteert met de brute behandeling door Stront. De relatie tussen Gabe en Drieke benadrukt het potentieel voor harmonieuze relaties tussen mens en natuur, gebaseerd op wederzijds respect en begrip.

Niet alleen de sleutelpassages leggen een verbinding tussen mens en natuur. Ook benadrukt het verhaal deze verbinding door bepaalde details, zoals de namen van de treinen, te weten de nieuwe Hondekop (9) en de oude Muizeneus (11). Hiermee geeft het verhaal een kijkje in de verhouding menselijke cultuur en technologie in relatie tot de natuurlijke wereld. Tijdens zijn treinreis naar zijn bestemming ziet Gabe een Muizeneus die actief op het spoor is: ‘Mij verbaasde dat, want voor zover ik wist was de Muizeneus als sinds 1984 niet meer in gebruik. Werd dan op deze nachtkarslijn toch nog stiekem met Muizeneuzen gereden? Of kwam de NS materieel tekort en had men een oude Muizeneus uit het Spoorwegmuseum gehaald?’ (11). De opmerking over het gebruik van een oude trein roept vragen op over de duurzaamheid van voortdurende technologische vooruitgang. De suggestie van de mogelijkheid van hergebruik van oude treinen vanwege een tekort aan materieel wijst op inherente problemen van een consumptiegerichte cultuur. Ook belicht het de neiging om nieuwe technologieën te blijven produceren zonder rekening te houden met de gevolgen voor de natuurlijke wereld.

Deze voorbeelden benadrukken het belang van het verbeelden van alternatieve vormen van kennis en machtstoekenning. In essentie bieden de passages een alternatieve visie op de relatie tussen mens en natuur, waarbij empathie, respect en bewustwording centraal staan. Het verhaal zet aan tot reflectie over onze

verantwoordelijkheid over de natuurlijke wereld en moedigt impliciet aan tot actie om een meer duurzame en harmonieuze relatie met de natuur tot stand te brengen.

4.3. Re-Integratief Interdiscours

Het re-integratief interdiscours, zoals beschreven in het triadisch functioneel model van literatuur als culturele ecologie door Zapf (2016), benadrukt de capaciteit van literatuur om verschillende ideeën, kennisdomeinen en perspectieven met elkaar te verbinden. In *De Nachtstemmer* speelt muziek een cruciale rol die bijdraagt aan de sfeer, diepgang en emotionele impact van het verhaal. Allereerst dienen de door de roman heen uitvoerig beschreven orgelklanken niet louter als achtergrondgeluid, maar symboliseren ook de innerlijke wereld van de hoofdpersoon. Ze roepen emoties op, versterken spanning en brengen de lezer dichterbij de ervaringen van Gabe. Verder is het stemmen van kerkorgels een spirituele handeling die Gabe verbindt met het goddelijke. De muziek brengt hem in contact met de diepere betekenis van zijn werk en weerspiegelt zijn innerlijke strijd en twijfel over geloof. Zijn muzikale herinneringen bieden hem troost en geven inzicht in zijn karakter. Ze fungeren als een anker voor zijn ziel, vooral na het verlies van zijn vrouw. Bovendien contrasteren de harmonieuze muzieklanken met de vreemdheid en chaos van het havenstadje en zijn inwoners. De muziek vertegenwoordigt een andere wereld, een ontsnapping aan de realiteit.

Een passage die muziek verbindt met het verhaal is de vertelling die over Gracinha rondgaat. Volgens de bewoners van het stadje werd ‘ze op een stralende zomerdag poedelnaakt midden in de Vliet, voorbij de Weverskade, door agent Kippenek [...] aangetroffen en op de bon werd geslingerd. Met een speer in haar hand’ (69-70). De vergelijking met de Walkuren is evident. Mensen beschouwden deze mythische wezens aanvankelijk als grimmige heldinnen van de dood en oorlog, die op angstaanjagende hellehonden door de slagvelden zwierven op zoek naar dappere helden die waren gevallen. De Walkuren selecteerden deze helden als boodschappers voor Odin, ter voorbereiding op de allesbeslissende strijd van Ragnarok. In de loop der tijd transformeerden mensen de Walkuren in de populaire verbeelding. Zij stelden hen voor als betoverende maagden in plaats van afschrikwekkende figuren. Kunstenaars schilderden hen vaak af, gekleed met slechts helmen en speren, terwijl ze sierlijk waren gezeten op gevleugelde paarden (Visser, 2023).

Richard Wagner is onlosmakelijk verbonden met de Walkuren door zijn monumentale operacyclus, *Der Ring des Nibelungen* (De Ring van de Nevelingen) (1853-1874). In deze epische reeks van vier opera's spelen de Walkuren een prominente rol. Wagners interpretatie van de Walkuren verschilt enigszins van de traditionele Noordse mythologie. In het muzikale werk zijn de Walkuren de dochters van Wotan (Odin) die als strijdgodinnen de helden zullen selecteren die mogen vechten in de eindstrijd. Het beroemdste moment is de Rit van de Walkuren, waarin deze op hun gevleugelde paarden verschijnen tijdens een woeste storm. Dit muzikale stuk is onlosmakelijk verbonden met de kracht en de dynamiek van de Walkuren en heeft een blijvende invloed gehad op zowel de muziekgeschiedenis als de populaire cultuur (Operadmin & Operadmin, 2021).

De beschrijving van Gracinha, en de allusie naar de Walkuren, Noordse mythologie en Wagners muzikale interpretatie, voegen een extra culturele betekenislaag toe. Deze referenties dienen niet slechts om het personage van Gracinha te verrijken, maar vooral om de diepere thema's van transformatie, kracht en dynamiek in het verhaal te verweven. Door deze culturele elementen te integreren, creëert de auteur een brug tussen verschillende kennisdomeinen en versterkt zo de betekenis van het verhaal binnen een bredere culturele context. De muziek weerspiegelt Gabes innerlijke strijd met geloof, en dient als een ecologische metafoer. Net zoals verstoringen ecosystemen beïnvloeden, zo beïnvloeden twijfels en conflicten Gabes innerlijke wereld en contacten met anderen. De muziek geeft enerzijds uitdrukking aan deze verstoringen, maar zorgt op het einde ook voor harmonie.

4.4. Conclusie

Het cultuurkritisch discours, belichaamd door Gabes scepsis tegenover traditionele religieuze overtuigingen, nodigt uit tot een heroverweging van de menselijke relaties met de natuur. Bovendien daagt het antropocentrische wereldbeelden uit.

Daarnaast biedt het verbeeldingsvol tegen-discours alternatieve perspectieven die een breder begrip van ecologische vraagstukken bevorderen. Gabes reactie op het verhaal van Bileam illustreert zijn kritische houding tegenover conventionele denkbeelden en geloofstradities, waardoor de tekst de lezer uitdaagt om buiten traditionele denkkaders te treden en alternatieve manieren van denken te omarmen.

Het re-integratief interdiscours, uitgedrukt in de verbondenheid tussen verschillende aspecten van Gabes ervaringen en innerlijke conflicten, toont hoe muziek fungeert als een verbindend element. Door muziek op deze wijze te integreren, creëert de auteur een brug tussen verschillende ideeën, kennisdomeinen en perspectieven.

De combinatie van discoursen benadrukt het belang van een kritisch begrip van de menselijke relatie met de natuur. Bovendien moedigt het aan tot meer respect voor de natuurlijke wereld, waarin vrouwelijke dieren wijzer en empathischer zijn dan hun mannelijke tegenhangers.

In mijn volgende hoofdstuk, de (eind)conclusie, bespreek ik mijn bevindingen en laat ik zien hoe ecologische metanarratieven binnen 't Harts literaire werken bijdragen aan een dieper begrip van de interactie tussen mens en natuur. Ik breng mijn afzonderlijke onderzoeksresultaten per besproken boek in verband met elkaar en bespreek de onderlinge samenhang.

Hoofdstuk 5: Bespreking en conclusie

Dit onderzoek werpt licht op de ecologische metanarratieven in het werk van Maarten ‘t Hart. In zijn literaire werken staan thema’s als de relatie tussen mens en natuur, de impact van menselijke activiteit op de natuur, en de zoektocht naar harmonie met de natuur centraal. Door deze ecologische motieven te analyseren, biedt dit onderzoek niet alleen inzicht in de literaire bijdrage van de auteur, maar ook in hoe zijn werk traditionele opvattingen over onze relatie met de natuur uitdaagt. Deze analyse belicht de complexiteit en veelzijdigheid van ‘t Harts literaire verkenningen, die op hun beurt bijdragen aan een dieper begrip van ecokritiek en het bredere spectrum van milieuliteratuur.

In opvolging van de onderzoekssuggestie van Franssen en Paijmans (2022), heb ik drie romans van ‘t Hart ecokritisch geanalyseerd. Hoewel Franssen en Paijmans (2022) betogen dat de werken van deze auteur niet noodzakelijk voorbeelden zijn van ecokritisch schrijven, ben ik het hier niet mee eens. Mijn analyse suggereert een andere interpretatie. Mijn onderzoek toont aan dat ‘t Hart op zowel subtiele als uitdagende wijze traditionele opvattingen over de relatie tussen mens en natuur bekritiseert en alternatieve perspectieven biedt die uitnodigen tot reflectie. Mijn analyse laat zien hoe zijn romans inzicht bieden in de complexe relatie tussen mens en natuur. Het belicht de ecologische metanarratieven in *Stenen voor een Ransuil* (1971), *Een Vlucht Regenwulpen* (1978), en *De Nachtstemmer* (2019). Hiermee draagt mijn onderzoek bij aan een breder begrip van ‘t Harts literaire oeuvre binnen het ecokritisch discours en biedt het nieuwe inzichten.

Dit onderzoek richtte zich op het identificeren van inzichten met betrekking tot de centrale onderzoeksvraag en deelvragen, die voortkwamen uit de theoretische basis. De centrale onderzoeksvraag richtte zich op de manier waarop ecologische metanarratieven in het werk van ‘t Hart inzicht bieden in de relatie tussen mens en natuur. De deelvragen concentreerden zich op de mate waarin en de wijze waarop deze verhalen door de drie romans waren verweven, evenals op de evolutie van de behandeling van ecologische thema’s en de mens-natuur relatie over de tijdsperiode van deze werken.

5.1. Cultuurkritische Metadiscours

Stenen voor een Ransuil is een kritiek op de traditionele opvatting van menselijke superioriteit over de natuur door haar te personifiëren. De roman daagt gevestigde denkpatronen uit en stimuleert tot nadenken over de complexe relatie tussen mens en natuur, en de invloed hiervan op maatschappelijke structuren. Het gebruik van *mise en abyme* werpt een kritische blik op heersende normen, vooral met betrekking tot kwesties zoals hetero-normativiteit.

Ook *Een Vlucht Regenwulpen* bekritiseert de traditionele opvatting van menselijke superioriteit, door hoe de hoofdpersonage, Maarten, zich tot de natuur richt voor troost en begrip, vooral in tijden van emotionele nood. De natuurlijke omgeving waarin hij opgroeit en de tijd die hij doorbrengt met het observeren van de natuur verzacht zijn eenzaamheid. Dit contrasteert met zijn moeizame relaties met andere mensen.

De Nachtstemmer gebruikt ingebedde verhalen om kritiek te uiten op de traditionele opvatting van menselijke controle over de natuur. Beide sleutelpassages in de roman benadrukken de overheersing van de mens over de natuur en het antropocentrische wereldbeeld dat uitdrukking vindt in religieuze en maatschappelijk gangbare overtuigingen. Gabes scepsis tegenover traditionele religieuze overtuigingen, daagt uit tot een heroverweging van de menselijke relatie met de natuur door antropocentrische wereldbeelden ter discussie te stellen en bovendien, de mogelijkheid te overwegen dat dieren een grotere wijsheid bezitten dan mensen.

5.2. Verbeeldingsvol Tegen-Discours

In *Stenen voor een Ransuil* dagen de beschrijvingen van de natuurlijke omgeving en de interactie van de hoofdpersonage met de natuur conventionele denkbeelden uit over de menselijke relatie met de natuur. Bijvoorbeeld, de intense emotionele reacties van Ammer op de natuur suggereren een diepgaande verbondenheid tussen mens en natuur die verder gaat dan gebruik of overheersing.

Een Vlucht Regenwulpen onderzoekt hoe de natuur als een kritische stem tegen bestaande normen en machtsstructuren kan fungeren. Het verhaal benadrukt de noodzaak van een respectvolle relatie met de natuur, bekritiseert traditionele

opvattingen van menselijke superioriteit over de natuur en biedt alternatieve perspectieven. Een belangrijk voorbeeld is Maartens verzet tegen het traditionele agrarische leven van zijn familie. Hiermee benadrukt de roman dat er alternatieve manieren zijn om met de natuur om te gaan, en dat het volgen van diepgewortelde tradities niet altijd de juiste keuze is.

De Nachtstemmer (2019) daagt de menselijke controle over de natuur uit door alternatieve perspectieven te bieden. Gabes reactie op het verhaal van Bileam illustreert zijn houding tegenover conventionele denkbeelden en geloofstradities, en stimuleert om buiten traditionele denkkaders te stappen en alternatieve denkkaders te omarmen.

5.3. Re-Integratief Interdiscours

Stenen voor een Ransuil gebruikt muziek als een verbindend element tussen mens en natuur. De muziekdocent van de protagonist, Brikke, fungeert zowel als een mentorfiguur, als een gids die Ammer helpt een dieper begrip van de wereld te bereiken. Door muziek, literatuur en natuur met elkaar te verweven, creëert 't Hart een verhaal dat de complexiteit van menselijke relaties en emoties weergeeft, en bovendien de diep verstrengelde band tussen mens en natuur belicht.

In *Een Vlucht Regenwulpen* speelt de natuur een prominente rol om de innerlijke wereld van de protagonist, Maarten, te verkennen en te verrijken. Het spel van de kinderen symboliseert de spontane verbondenheid en vreugde die voortkomen uit interacties met de natuurlijke wereld, en benadrukt het belang van de relatie tussen mens en natuur. De innerlijke worsteling van Maarten tussen wetenschap en religie illustreert hoe gecompliceerd de relatie is tussen menselijke zoektochten naar kennis en ethische overwegingen binnen het kader van natuurlijke invloeden.

De Nachtstemmer brengt verschillende elementen samen om een gevoel van verbondenheid tussen mens en natuur te creëren. Het re-integratief interdiscours, uitgedrukt door de samenhang tussen diverse facetten van Gabes ervaringen en innerlijke strijd, illustreert hoe muziek een verbindend element kan zijn dat zijn innerlijke wereld symboliseert en versterkt. Door op deze manier muziek te incorporeren, scheidt de auteur een brug tussen verschillende ideeën, kennisgebieden en perspectieven.

5.4. Overeenkomsten, verschillen en evolutie

Alle drie de romans delen een diepgaande kritiek op de traditionele opvatting van menselijke superioriteit over de natuur. Door deze dynamiek in twijfel te trekken, dagen ze de notie van menselijke dominantie en controle over de natuur uit. Ze tonen de natuur niet louter als decor, maar als een actieve kracht die menselijke emoties, interacties en ontwikkeling beïnvloedt. Elk verhaal introduceert alternatieve perspectieven op de relatie tussen mens en natuur, en bevraagt conventionele denkpatronen. Een terugkerend thema is het belang van een respectvolle relatie met de natuur. De romans benadrukken dat interacties met de natuur ook emotionele en spirituele dimensies hebben. Dit beklemtoont de noodzaak om de natuur te benaderen met een gevoel van verbondenheid en respect. Bovendien integreren de romans diverse vormen van kennis, zoals muziek, literatuur en wetenschap om de complexiteit van menselijke relaties en emoties te verkennen. Deze integratie draagt bij aan een dieper begrip van de relatie tussen mens en natuur en helpt culturele kloven te overbruggen.

De drie romans bevatten allen thema's die de kunstmatige tegenstelling tussen natuur en cultuur bevragen en deconstrueren. Deze romans onderzoeken de relatie tussen mens en natuur, waarbij de personages worstelen met hun eigen identiteit en plaats in de wereld. De personages bevinden zich vaak op het grensvlak tussen natuurlijke omgeving en door mensen gemaakte structuren (zowel letterlijk als figuurlijk). Dit dwingt ze tot nadenken over de aard van hun verbondenheid met de wereld om hen heen. De verhalen dagen de traditionele tegenstelling tussen natuur en cultuur uit, omdat de personages ervaren dat deze scheiding niet zo duidelijk is als op het eerste gezicht lijkt.

Naast de overeenkomsten, toont de analyse van de drie roman ook verschillen in hoe de auteur elk discours toepast en illustreert binnen de context van het verhaal. Ten eerste, in *Stenen voor een Ransuil*, staat de kritiek op antropocentrische wereldbeelden en traditionele opvattingen over menselijke superioriteit over de natuur centraal. De nadruk ligt op de personificatie van de natuur en het uitdagen van gevestigde denkpatronen. Daarentegen richt *Een Vlucht Regenwulpen* zich meer op het belang van een respectvolle relatie met de natuur, waarbij het traditionele agrarische praktijken bekritiseert en nadruk legt op de rol van de natuur als een kritische stem. *De*

Nachtstemmer richt de focus op het uitdagen van traditionele geloofstradities, waarbij de hoofdpersoon een kritische houding aanneemt tegenover conventionele denkbeelden.

Ook de integratie van diverse kennisgebieden verschilt tussen de romans. De debuutroman integreert muziek, literatuur en natuur om de complexiteit van menselijke relaties en emoties te weerspiegelen. *Een Vlucht Regenwulpen* integreert verschillende vormen van kennis en presenteert de interacties tussen mens en natuur als een diepe symbiose. De recentste roman gebruikt muziek als een verbindend element dat diverse facetten van de ervaringen en innerlijke strijd van de hoofdpersoon symboliseert, waardoor een gevoel van verbondenheid tussen mens en natuur ontstaat.

Door de jaren heen lijkt 't Hart steeds meer nadruk te leggen op het uitdagen van traditionele denkpatronen en het bevorderen van een respectvolle en inclusieve verhouding met de natuurlijke wereld. De behandeling van ecologische thema's evolueert van het integreren van de natuur in de innerlijke wereld van de personages tot het expliciet bekritisieren van antropocentrische denkbeelden en het uitnodigen tot een heroverweging van de menselijke relatie met de natuur. De evolutie in 't Harts werk suggereert dat zijn oeuvre een vruchtbare bron biedt voor verdere ecokritische analyse.

5.5. Toekomstig Onderzoek

Om voort te bouwen op dit onderzoek zou toekomstig onderzoek kunnen focussen op nieuwe methoden voor het analyseren van de representatie van de natuur in 't Harts literaire werken, zoals ecologische narratologie of ecofeminisme. Bovendien is het interessant om zijn werk te vergelijken met andere Nederlandstalige auteurs die ecologische thema's verkennen, om zo een breder begrip te krijgen van de verschillende benaderingen en perspectieven binnen de Nederlandstalige literatuur. Hoewel dit buiten de reikwijdte van mijn oorspronkelijk vraag valt, zou het ook interessant zijn om vervolgonderzoek te doen vanuit animal studies. Een dergelijke benadering zou kunnen kijken naar hoe de auteur dieren representeert en hoe deze representaties bijdragen aan het begrip van de interactie tussen mens en natuur. Toekomstig onderzoek vanuit het perspectief van dieren zou kunnen verkennen hoe de schrijver de kunstmatige constructie van grenzen tussen mens en dier bevraagt en hoe dit onze perceptie van de natuurlijke wereld beïnvloedt. Dit zou een waardevolle aanvulling zijn en een nieuw

licht werpen op de complexe relaties tussen mens, dier en omgeving binnen het werk van de auteur.

5.6. Tot slot

De bevindingen van dit onderzoek dragen bij aan ons begrip van ecokritiek door te laten zien hoe literaire werken een cruciale rol kunnen spelen in het uitdagen van traditionele opvattingen over de relatie tussen mens en natuur. De analyse van de ecologische metanarratieven in 't Harts werk biedt zowel inzicht in zijn literaire bijdrage, als ook in de bredere ecokritische discussie. Deze bevindingen benadrukken het belang van literatuur als een bron van reflectie en bewustwording met betrekking tot onze relatie met de natuur. Bovendien dragen mijn inzichten bij aan ons begrip van literatuur doordat mijn onderzoek laat zien hoe auteurs als 't Hart complexe thema's verkennen en lezers uitdagen buiten traditionele denkkaders te treden.

Op een breder niveau hebben mijn bevindingen ook implicaties voor de maatschappij als geheel. 't Hart benadrukt het belang van een respectvolle, inclusieve houding naar de natuur. Mijn onderzoek belicht hoe literatuur kan bijdragen aan het bevorderen van een dergelijke houding. Literatuur, zoals die van 't Hart, daagt antropocentrische wereldbeelden uit en het benadrukt de complexiteit en de waarde van de natuurlijke wereld. Dergelijk literatuur kan ons helpen om een meer duurzame en verantwoordelijke relatie met onze natuurlijke omgeving te ontwikkelen.

Bibliografie

- Abram, D. (1996). *The Spell of the Sensuous: Perception and Language in a More-Than-Human World*. Vintage.
- Adamson, J., Gleason, W. A., & Pellow, D. (2016). *Keywords for environmental studies*. NYU Press.
- Alex, K.. (2014). 'Shifting the Focus from Global to Glocal.' In *Culture and media: Ecocritical Explorations*. Ed. R. K., Deborah, S. S., & PS, S. Cambridge Scholars Publishing.
- Anbeek, T. et al. (1989). Maarten 't Hart Ik had een wapenbroeder, lexicon van literaire werken. DBNL. https://www.dbnl.org/tekst/anbe001lexi01_01/lv1w00258.php
- Barry, P.(2002). *Beginning theory: An Introduction to Literary and Cultural Theory*. (Second edition). Manchester University Press.
- Bate, J. (2000). *Song of the earth*. Harvard University Press.
- Bax, S. et al. (1980). 'Maarten 't Hart, Kritisch Lexicon van de moderne Nederlandstalige literatuur'. Sander, Hugo Brems, Tom van Deel, ad Zuiderent - DBNL. https://www.dbnl.org/tekst/zuid004krit01_01/kl100237.php
- Bibro, J. (2015). *Loving God's wildness: The Christian Roots of Ecological Ethics in American Literature*. University of Alabama Press.
- Boven, E., van & Dorleijn, G. (2013). *Literair mechaniek : inleiding tot de analyse van verhalen en gedichten* (derde herziene druk). Coutinho. P. 226-8; 303-11. <https://lib.ugent.be/nl/catalog/rug01:000489343>.
- BNTL – *Bibliografie van de Nederlandse taal- en literatuurwetenschap*. (2022, 5 oktober). Maastricht University Library. <https://library.maastrichtuniversity.nl/database/bntl/>
- Brocade Desktop: letterenhuis*. (z.d.). <https://anet.be/desktop/letterenhuis>
- Buell, L. (1996). *The environmental imagination: Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Harvard University Press.
- Carroll, R., & Prickett, S. (2008). *The Bible: Authorized King James version*. OUP Oxford.

- Clark, T. (2011). *The Cambridge Introduction to Literature and the environment*.
<https://doi.org/10.1017/cbo9780511976261>
- Cohen, M. P. (2004). Blues in the Green: Ecocriticism under Critique. *Environmental History*, 9(1), 9–36. <https://doi.org/10.2307/3985943>
- DBNL. (z.d.). *Maarten 't Hart - auteur* - DBNL.
https://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=hart008#lit_sec
- Delpher » *Kranten, boeken & tijdschriften*. (z.d.). <https://www.delpher.nl/>
- Diepstraten, J. (Red.). (1981). *Over Maarten 't Hart: Beschouwingen en interviews*.
 Uitgeverij BZZtoH.
- Etty, E. (2019). *Minnebrieven aan Maarten: Over Maarten 't Hart en zijn oeuvre*.
 Singel Uitgeverijen.
- Garrard, G. (2016). 'Ecocriticism'. In *Keywords for Environmental Studies*. Ed. Joni Adamson, William A. Gleason, David N. Pellow. NYU Press.
- Gladwin, D. (z.d.). Ecocriticism. Laatste keer reviewed 3 juni 2019. Laatste keer aangepast 26 juli 2017. obo.
<https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780190221911/obo-9780190221911-0014.xml>
- Glotfelty, C., & Fromm, H. (1996). *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. University of Georgia Press.
- Hart, M. 't. (1973). *Stenen voor een ransuil.: De hoge zwaluwen; Vluchten; De zomerslaap* (2017, 18de editie). Uitgeverij De Arbeiderspers.
- Hart, M. 't. (1981). *Een vlucht regenwulpen* (39ste editie). Uitgeverij De Arbeiderspers. (Oorspronkelijk gepubliceerd 1978).
- Hart, M. 't. (2017). *De wereld van Maarten 't Hart: de beste stukken over dieren, gewassen, schrijvers, religie en muziek*.
- Hart, M. 't. (2019). *De nachtstemmer*. Uitgeverij De Arbeiderspers.
- Honings, R., & De Beek, E. O. (2023). *Animals in Dutch Travel Writing, 1800-Present*.
 Leiden University Press.

- Hunt, April. (2016). 'Ecocriticism offers interdisciplinary exploration of literature, environment'. *Emory News Center*. Emory University. Atlanta GA. (z.d.). Emory University.
https://news.emory.edu/stories/2016/03/er_ecocriticism/campus.html
- InfoNu. (z.d.) *De ransuil, vaak dichterbij dan u denkt*. <https://dier-en-natuur.infonu.nl/vogels/113847-de-ransuil-vaak-dichterbij-dan-u-denkt.html>
- Jellema, C.O.. (1979). 'De spiegel der natuur of een les in biologie'. In [Boekbesprekingen], *De Revisor*. jaargang 6 - DBNL.
https://www.dbnl.org/tekst/_rev002197901_01/_rev002197901_01_0086.php
- Langley, Liz. . (2021, 10 mei). Een dutje terwijl je vliegt – en andere slaapgewoonten van dieren. *National Geographic*.
<https://www.nationalgeographic.nl/slaapgewoonten-van-dieren>. Laatste Update: 10/05/2021.
- Love, Glen. (1996). 'Revaluating Nature: Toward an Ecological Criticism.' In *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Ed. Cheryl Glotfelty and Harold Fromm. Athens, GA: University of Georgia Press, 225–240.
- Meeker, J. W. (1974). *The comedy of survival: Literary Ecology and a Play Ethic*.
- Metz, E. (2015). 'De natuur is een tempel'. *Literatuur en ecokritiek, Vooy's*. jaargang 33 - DBNL.
https://www.dbnl.org/tekst/_voo013201501_01/_voo013201501_01_0038.php
- Moor, de, W. (1989). *Maarten 't Hart Stenen voor een ransuil, Lexicon van literaire werken*, Ton Anbeek, Jaap Goedegebuure en Bart Vervaeck - DBNL.
https://www.dbnl.org/tekst/anbe001lexi01_01/lv1w00261.php
- Moor, de, W. (1994). *Een Hollands orakel: over Maarten 't Hart*. De Arbeiderspers.
- Musework. (z.d.). *Fenomenologisch schrijven als onderzoeksinstrument*. Musework.
<https://www.musework.nl/nl/page/6733/fenomenologisch-schrijven-als-onderzoeksinstrument>
- Operadmin, & Operadmin. (2021, 4 juli). *Die WALKÜRE* van Richard Wagner - de opera gids en synopsis. Opera-Inside. <https://opera-inside.com/die-walkure-van-richard-wagner-de-opera-gids-en-synopsis/?lang=nl>

- Publicatie oud arrest uit 1968: het zgn. Ezelproces van schrijver Gerard Reve.* (z.d.).
Hoge Raad.
<https://www.hogeraad.nl/actueel/nieuwsoverzicht/2023/maart/publicatie-oud-arrest-1968-zgn-ezelproces-schrijver-gerard-reve/>
- Ros, M. (1985). *Maarten 't Hart: Uit en over zijn werk*. Red. M. Ros. Uitgeverij De Arbeiderspers.
- Rueckert, W. (1996). 'Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism.' Voor het eerst gepubliceerd in 1978. In *The Ecocriticism Reader: Landmarks in Literary Ecology*. Ed. Cheryll Glotfelty and Harold Fromm, 105–123. Athens, GA: University of Georgia Press.
- Sedláčková, L. (2015). 'Ecologische thematiek in hedendaagse fictie: Uitdagingen van milieu filosofie, ecokritiek en animal studies voor de Nederlandstalige literatuur/ Ecology in the Contemporary Fiction: The Challenges of Environmental Philosophy, Ecocriticism and Animal Studies for the Study of Dutch and Flemish Literature.' *Werkwinkel: Journal of Low Countries and South African Studies*, 10(1), 99–114. <https://doi.org/10.1515/werk-2015-0006>
- Vervoort, H. (2020). Een roman zoals enkel Maarten 't Hart die schrijven kan. *Literair Nederland*. <https://www.literairnederland.nl/recensie-maarten-t-hart-de-nachtstemmer/>
- Visser, L. (2023, 27 november). *Krijgsvrouwen in de Vikingtijd*. Historiek.
<https://historiek.net/krijgsvrouwen-in-de-vikingtijd/149181/>
- Wolfreys, J. (2000). *Readings: Acts of close reading in Literary theory*.
[https://researchportal.port.ac.uk/portal/en/publications/readings-acts-of-close-reading-in-literary-theory\(be70fe0f-c5c2-474e-a152-a1b43e5efdc8\).html](https://researchportal.port.ac.uk/portal/en/publications/readings-acts-of-close-reading-in-literary-theory(be70fe0f-c5c2-474e-a152-a1b43e5efdc8).html)
- Woordenlijst.* (z.d.). Liternatuur. <https://liternatuur.sites.uu.nl/woordenlijst/>
- Zapf, H. (2016). *Literature as cultural ecology: Sustainable Texts*. Bloomsbury Publishing.